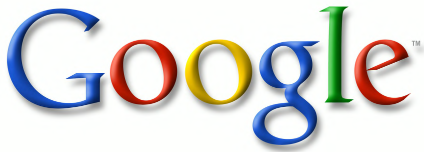

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

Село Арбанаси.

Историко-археологически бѣлѣжки

отъ

Иорданъ П. Георгиевъ.

(Отдѣленъ отпечатъкъ отъ «Периодическо списание», кн. LXIV).

София — Държавна Печатница — 1903.

Село Арбанаси.

(Историко-археологически бѣлѣжки).

Отъ **Йорданъ П. Георгиевъ.**

I.

Историята на Арбанаси отъ основанието му до днесъ.

Арбанаси и неговото основание. — Арбанаси до появяването на кърджалиитѣ. — Ограбването на селото отъ кърджалиитѣ. — Арбанаси слѣдъ кърджалиитѣ. — Георги Анагноста. — Днешното положение на Арбанаси.

Ἀρβανιτοχῶρι παινεμένο,
Ἀρβανιτοχῶρι ξακουσμένο,
Μέσα εἰς τὴν Βουλγαριὰ
Ἔλαμπες σὰν καθρέπτης.[1])
. . . .

Арбанаси, по гръцки Ἀλβανιτοχῶρι, по турски Арнауткьой, е разположено 4 км. на с.-и. отъ Търново, на една доста голѣма и издигната равнина, покрита въ източната си часть съ лѣсъ. Въ лѣса се издига Лѣсковскиятъ манастиръ, бившата Петро-Павловска семинария, а на противоположния край на една съвсѣмъ камениста почва лежи Арбанаси. Пѫтьтъ, който води отъ Търново за Арбанаси, тръгва отъ политѣ на крѣпостьта Трапезица, върви по дълбея на трапезовидната височина, „Гарга-баиръ" и се извива съвсѣмъ безлѣсенъ между издигнатитѣ отъ двѣтѣ страни скали. Надѣсно, въ каменливия долъ между „Гарга-баиръ" и арбанашката височина, се вижда още калдаръмътъ на стария друмъ, който е работилъ до 1871 год., когато се е направилъ сегашниятъ пѫть.

---

[1]) Арбанашка нар. пѣсень:

Арбанашко село похвално,
Арбанашко село прочуто,
Вѫтрѣ въ България
Лъщѣше като огледало.
. . . .

Арбанаси има изгледъ на старъ градъ. Кѫщитѣ му сѫ каменни, обикновено съ горенъ катъ, съ сводове и малки прозорчета и съ много дебели врати, обковани съ желѣзни пулове. Всѣка кѫща има голѣма градина и е заградена съ високъ каменень зидъ. — Изобщо всѣка кѫща е прѣдставяла въ по-старитѣ врѣмена една малка крѣпость. Отъ арбанашкитѣ кѫщи най-голѣми и най-красиво направени сѫ ония, които сѫ принадлежали на влиятелнитѣ влашки боери, на Бранкованитѣ, на Трандафила Кантакузенъ, на Братиана и на Жиордаки Филипеско.

За старата история на Арбанаси сѫ се запазили само нѣколко откѫслечни забѣлѣжки. Това село се споменува за прьвъ пѫть въ 1595 год., и то като албанско селище, въ записката на Дубровнишкия търговецъ Павла Джорджичъ до Трансилванския воевода Сигмунда Батория. Въ тая записка се казва, че около Търново имало нѣколко албански селища, които можали да извадятъ противъ турцитѣ до 1500 прѣвъзходно въорѫжени конници. По-послѣ, въ 1640 год., като идвалъ въ Търново, Софийскиятъ католически владика Богданъ намѣрилъ въ Арбанаси 1000 кѫщи и отбѣлѣзалъ, че езикътъ на арбанасченитѣ не билъ нито албански, нито влашки, но билъ грѫцки. Още по-послѣ, въ 1685 год., никополскиятъ католически епископъ Стефани нарича Арбанаси „голѣмо и великолѣпно село на гърци-албанци“, при което прибавя, че грѫцитѣ търговци отъ това село водѣли търговия съ Италия, Унгария, Полско, а най-вече съ Русия.[1])

За основанието на Арбанаси има двѣ прѣдания. Първото прѣдание е баснословно. То гласи, че Арбанаси е основано нѣщо прѣди 600 год. отъ 30 грѫцки благородни фамилии, които довела съ себе си една грѫцка княгиня на име Мария, когато се оженила за българския царь Шишмана[2]). А споредъ второто прѣдание, което е историческо, Арбанаси е наречено „Ἀλβανιτοχῶρι“, т. е. албанско село, защото е построено отъ албанци, които се заселили въ него. Тогава арбанашката мѣстность е била цѣла залѣсена. Албанцитѣ сѣкли на мѣстото дърветата и си построили кѫщи. Най-старата кѫща е била попъ Христовата, която е вече съборена. Тази кѫща е била споредъ прѣданието овчарска колиба, около която по-послѣ се построило селото. Изобщо Арбанаси се смѣта за много старо селище. Най-добриятъ познавачъ на арбанашкитѣ старини седемдесеть и петьгодишниятъ старецъ дѣдо Димитраки попъ Симеоновъ ми разказа,

---

[1]) К. Иречекъ. Пѫтувания по България. Стр. 248.
[2]) Въ сѫщность царь Шишманъ е билъ зетъ на сръбския князъ Лазара.

че слушалъ още въ дѣтинството си отъ много стари хора, какво надъ манастира „Св. Никола“ въ Арбанаси се намирала „Кръкъ-Капулия“ (40-вратна сграда), дѣто ужъ старитѣ български царе си сѣчали паритѣ.

Вънъ отъ тия прѣдания истинската история на Арбанаси, споредъ забѣлѣжкитѣ въ църковнитѣ книги и споредъ нѣкои запазени документи, е слѣдната.

Албанцитѣ, размножени въ своитѣ планини, почнали въ 15 и 16 вѣкъ да се селятъ съ хиляди по цѣлия Балкански полуостровъ. На гжста маса тѣ се заселили само въ Елада, дѣто облѣклото имъ, фустанелата, е станала въ тая страна народно грьцко облѣкло; а въ Македония, Тракия и България тѣ се заселили разпрьснато. Между другитѣ мѣста албанцитѣ заселили и нѣколко съсѣдни на Търново селища, отъ които се знаятъ само Арбанаси и Лѣсковецъ, дѣто и до сега помнятъ по прѣдание, че сж пристигнали „Кондьовцитѣ“ на коне и се заселили днешната кондьовска махала. Отъ тия прѣселени въ търновско албанци се запазили само арбанашкитѣ, защото образували самостоятелно и съвсѣмъ ново селище; а ония, които се заселили въ другитѣ близки села, се прѣтопили между заселенитѣ тамъ по-рано българи.

Че основателитѣ на арбанаси сж били албанци, и то погърчени, се вижда много ясно отъ надписитѣ по църковнитѣ стѣни и църковнитѣ сждове, както и отъ забѣлѣжкитѣ по църковнитѣ книги, защото почти всичко е написано по грьцки, а пъкъ имената на щедритѣ подарители и на църковнитѣ ктитори сж чисто албански, именно: Γεώργȣ, Μȣτζοτ, Σμȣτζοτ, Σκȣταρα и др. Обаче околното българско население, отъ омраза къмъ арбанасченитѣ, разправя, че тѣ били мелесъ отъ православни цигани и гърци. Други пъкъ язвителни и зломишлени съсѣди на арбанасченитѣ твърдятъ, че били пичове отъ грьцкитѣ епископи и отъ тѣхнитѣ хора.

При всичко че арбанасченитѣ сж били албанци, въ тѣхъ не сж се запазили никакви прѣдания за първото имъ отечество. Но че тѣ произхождатъ отъ долния погърченъ Епиръ, жителитѣ на който сж се отличавали съ голѣмата си юнащина и съ постояннитѣ си грабежи въ франкскитѣ владѣния въ Елада и въ Италия, се вижда отъ единствената запазена въ Арбанаси юнашка пѣсень, която възпѣва хайдушкия животъ въ франкскитѣ владѣния и която по всѣка вѣроятность сж прѣнесли арбанасченитѣ отъ Епиръ.

Ето самата пѣсень:

Γιάννη μπάρμπα Γιάννη,
Σήκου γιὰ νὰ πᾶμε εἰς τὴν κλεφτιά.
Δέν μπορῶ, μπρὲ Γιάννη τί γήρασα.
Πάρτε, μωρέ, τὸν υἱόν μου τὸν μικρόν,
᾿Αυτὸς ξέρει ὅλαις ταῖς στράταις
Καὶ τὰ μονοπάθια τῆς φραγκιᾶς.
Σὰν πᾶτε πολὺ κρασὶ μὴν πίνετε,
Πολύ νὰ μὴ κοιμηθῆτε,
Γιατὶ εἶναι ὁ ὕπνος θάνατος,
Καὶ τὸ κρασὶ φονιᾶς.

Яне, бай Яне,
Стани да отидемъ на хайдутлукъ.
Не мога, бе Яне, защото остарѣхъ.
Вземете, бе, моя малъкъ синъ,
Той знае всичкитѣ пжтища
И пжтеки на франкско.
Ако отидете, много вино да не пиете,
Много да не спите;
Защото сънътъ е смърть,
А виното убиецъ.[1])

Когато дошли отъ Албания, арбанасченитѣ се занимавали главно съ скотовъдство и съ търговия на добитъкъ, което занятие е държало и държи и досега почетно мѣсто у тѣхъ. По-послѣ тѣ станали почти всички търговци и почнали да се занимаватъ съ широка и разнообразна търговия, не само въ прѣдѣлитѣ на турското царство, но и въ странство. Тѣхното любимо мѣсто е билъ Букурещъ, дѣто много отъ тѣхъ се прѣселвали, а и много видни боерски влашки фамилии идвали да прѣкарватъ лѣтно врѣме въ богатото Арбанаси, дѣто си построили грамадни и красиви жилища. По образеца на тия жилища и богатитѣ арбанасчени почнали да си строятъ грамадни кжщи, които по направата си, по голѣмината и по удобствата си стоятъ несравнено по-горѣ отъ старитѣ търновски конаци и отъ кжщитѣ на заможнитѣ търновски чорбаджии и търговци.

Арбанаси скоро порастнало, и кжщитѣ му достигнали до 1300. А поради голѣмата си търговия то станало много богато. И досега още се разказва за неговото голѣмо богатство, за великолѣпнитѣ кожуси на арбанасченитѣ и за скжпитѣ дрѣхи на женитѣ и на момичетата имъ, които били обкичени съ маргаритъ и прѣпасани съ жълтици. Изобщо, прѣди ограбването на арбанаси отъ кърджалиитѣ, жълтицитѣ и маргаритътъ били въ такова изобилие, че ги сушели споредъ прѣданието на рогозки.

---

[1]) За Арбанаси би могло много да се знае, ако да бѣше се запазила писаната на гръцки история на селото, която се пазила до освобождението въ една отъ църквитѣ. Споредъ съобщенията на стари и грамотни арбанасчени, които сж чели откжслеци отъ тая история, тя била продадена за една доста голѣма сума отъ попъ Иванча на единъ русинъ въ врѣме на освободителната война.

Голѣмитѣ богатства направили арбанасченитѣ благодѣтелни и милосърдни. Тъй най-богатитѣ правѣли грамадни и скжпоцѣнни подаръци на църквитѣ, а на божиитѣ праздници слагали голѣми трапези въ дворовет̀ѣ си и пращали своитѣ слуги да събиратъ не само сиромаситѣ, но и каквито хора намѣрятъ по улицитѣ, за да дойдатъ у тѣхъ да ядатъ и пиятъ до насита.

Въ Арбанаси се живѣяло много весело и охолно. Ето защо търновскитѣ митрополити и тѣхнитѣ подчинени епископи имали свои кжщи въ това село, дѣто прѣкарвали посрѣдъ удоволствия свободното си врѣме. — Къмъ края на 18 вѣкъ въ Арбанаси е живѣлъ нѣколко врѣме и приснопаметниятъ епископъ Софроний Вратчански. Кжщата, въ която е живѣлъ съ домочадието си този многозаслужилъ народенъ дѣецъ, е принадлежала на неговия близъкъ родственикъ, на бащата на Стефанаки бей. Тая кжща е запазена и досега. Тя е надъ църквата „Св. Архангелъ“ и е притежание на извѣстната въ Арбанаси лѣкарка Парашкева Ионева.

Арбанаси е принадлежало отъ основанието си почти до Танзимата на „Рустемъ-паша вакуфу“ и то заедно съ Горна Орѣховица, Лѣсковецъ и Долна Орѣховица. Това се вижда отъ единъ написанъ на гръцки документъ, запазенъ въ голѣмата библиотека на дѣдо Димитраки попъ Симеоновъ.[1]) Въ тоя документъ, който е отъ 1232 г. отъ Хеджра, се казва, че се обновяватъ всички права на вакуфа „Рустемъ-паша“, дадени отъ султанъ Сулеймана (1520—1566 г.). При това въ сжщия документъ се поменува още за нѣколко такива по-стари обновления на тоя вакуфъ, най-старото отъ които е отъ прѣди 175 години.

Освѣнъ горния и много други документи, за които ще говоря по-нататъкъ, въ библиотеката на дѣдо Димитраки намѣрихъ още и много гръцки книги, повечето църковни италиянски издания, между които се срѣщатъ и ржкописи. Отъ тия книги заслужватъ особено внимание слѣднитѣ три:

1. Единъ ржкописенъ дамаскинъ отъ 1516 год.

2. Писмовникъ, печатанъ въ Венеция въ 1816 год., въ който се излагатъ между другото и титлитѣ на разнитѣ висши духовни лица. Тамъ на стр. 140, четемъ:

---

[1]) Тая библиотека е единствената въ Арбанаси и е много цѣнна. Отъ нея съмъ черпилъ най-цѣннитѣ свѣдения за арбанашката история.

῞Οπος γράφι τῷ πατριάρχη Τορνόβ8.

᾿Αγιώτατε Πατριάρχα Τορνόβ8 καὶ πάσης Βθλγαρίας, εν ᾿Αγίω πνέβματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ συλλειτ8ργέ.

᾿Ο νῦν Τόρνόβ8 εἶναι Μητροπολίτης.

Какъ се пише на търновския патриархъ.

Светейши Патриархъ Търновски и на цѣла България, въ свети духъ обичанъ брате на нашата скромность и съслужителю.

Сегашниятъ търновски (духовенъ началникъ) е митрополитъ.

3. Четвероезиченъ рѣчникъ, на гръцки, елински, италиянски и латински, печатанъ въ 1753 год. въ Венеция и посветенъ на Константина Маврокордато.

На 10 стр. на тая книга има една забѣлѣжка, въ която се изброяватъ училищата въ разнитѣ градове на Балканския полуостровъ. Споредъ тая забѣлѣжка въ Цариградъ и Солунъ е имало по 2 училища, въ Янина 3, а въ Филипополъ, Букурещъ, Верея, Мосхополъ, Търново солунско[1]) и въ Света гора по 1 училище. Значи, въ 1753 год. въ България, освѣнъ килиитѣ при църквитѣ и манастиритѣ и освѣнъ гръцкото училище въ Пловдивъ, не е имало никаква друга уредена и извѣстна школа, дори и въ богатото и погърчено Арбанаси. При все това въ Арбанаси е имало и прѣди 1753 год. учители. Това се поменува въ една книга, взета отъ църквата „Св. Атанасъ“ и прѣнесена въ библиотеката на дѣдо Димитраки, дѣто е отбѣлѣзано, че въ 1740 год. е умрѣлъ даскалъ Коста Орманчо.

Арбанашкитѣ стари учители, както нашитѣ попове въ килиитѣ, сѫ прѣподавали въ миналитѣ вѣкове на ученицитѣ си само по църковнитѣ книги, а който е искалъ да знае повече, той отивалъ да се учи другадѣ. За потвърждение на това служи февруарскиятъ миней на църквата „св. Димитрий,“ въ който е отбѣлѣзано: „Тази книга е купена, да се учатъ по нея дѣцата. Което дѣте я скѫса, да я плати баща му.“ А слѣдъ това стои: „Които изкаратъ тука, да отидатъ въ елинското училище (вѣроятно въ Търново), за да си поправятъ почерка.“

Пакъ въ библиотеката на дѣдо Димитраки се намира едно интересно описание на цъвтещето и богато Арбанаси, прѣди да бѫде то ограбено отъ кърджалиитѣ. Това описание е написано отъ тогавашния свещеникъ на църквата „св. Никола.“ То гласи така:

---

[1]) Навѣрно Тесалийско, защото солунскиятъ митрополитъ е билъ по-рано екзархъ на цѣла Тесалия.

„Да млъкна не мога. Трѣба да говоря, да възпѣя чудното Арбанаси, голѣмо село вѫтрѣ въ България, на единъ баиръ, високо жилище на ромеи. Вижда се като огледало на всичката епархия. Жилище на истински търговци. Нека кажа, че е театъръ, срѣда на Румелия, но не го казвамъ само азъ, а и мнозина други го казватъ. Търговцитѣ съ полза въ него живѣятъ и всѣка търговска работа лесно вършатъ. Панаиритѣ сѫ близу: града, Германия, Русия, Богданско, казвамъ и Ипатия. Въздухъ има чистъ, а вѫтрѣшноститѣ му вѣтърътъ ги разхладява и Лаковата вода[1]) сърдцата подмладява. Които сѫ я пили, всички я хвалятъ, и колкото я пиятъ, толкова повече желаятъ да я пиятъ. Пѫтьтъ е наистина малко далеко и мѫченъ е повечето пѫть, защото е една пѫтека. На селото на края очитѣ на човѣка се развличатъ, — естественитѣ промѣни много ги омайватъ. Цвѣтя и цвѣтове, и плодоветѣ иматъ хубавъ плодъ. Непрѣкѫсната благодарность на цвѣтоветѣ и на миризмата на цвѣтята. Цвѣтя съ хиляди цвѣтове, диви и горски, откакъ отъ диви станаха питомни, придобиха голѣма цѣна. Усѣща се благодать на сърдцето. Казва го човѣкъ и го казва, че е чудно и дивно. Това които гледатъ, никога не се насищатъ да го гледатъ, и които не сѫ го видѣли, не го разбиратъ. Очитѣ се умарятъ като виждатъ толкова нѣща, които умътъ трѣба да мисли, а езикътъ да ги изказва. Въздухъ има здравъ и добри градини съ кѫщя благоустроени, дѣто всички се занимаватъ. Кѫщята сѫ каменни, оградени съ високи дувари. Всѣка една отдѣлно се вижда като манастирь. И всѣка кѫща е съ баня, но водата я носятъ отъ другадѣ. Миятъ се и се угатаватъ всѣки часъ и врѣме. Жителитѣ сѫ отъ различни народности, тѣ сѫ благородни, любочестни, гостоприемни и всички учени. Интересно е Арбанасито да го струва човѣкъ сеиръ по жетва, защото има вѣтъръ чистъ и защото е високо, въ гора; но които се възкачватъ къмъ него, уморяватъ се и охкатъ. Само ония, които живѣятъ въ него, му се радватъ и го гледатъ. Ако казахъ, както е истината, само нѣкои отъ тия работи, които не сѫ ги видѣли, би казали, че сѫ басни.“

Поради своитѣ богатства, Арбанаси е привличало разни разбойнически шайки, които сѫ го нападали и грабили много пѫти църквитѣ му и изоставенитѣ му жилища. Тия шайки сѫ извѣстни

[1]) Голѣмъ старъ изворъ, близу до селото, водата на който е най-вкусната въ търновскитѣ околности.

подъ общото име „даалийци.“ Даалийцитѣ нападали ненадѣйно по 10—15 души, дрънкали съ тюмбелеци, и хората изплашени бѣгали да се укриятъ въ по-укрѣпенитѣ кжщи, като оставяли много жилища отворени и незащитени въ ржцѣтѣ на разбойницитѣ. Когато бѣгали отъ даалийцитѣ, споредъ една историческа пѣсень, арбанасченитѣ, оставяли на стари баби да бавятъ по 9—10 дѣца, а богатствата си скривали въ многобройнитѣ скривалища, които се виждатъ и досега въ много кжщи. Щомъ даалийцитѣ влизали въ селото, младитѣ жени и момичета избѣгвали въ по-укрѣпенитѣ сгради, а мжжетѣ хващали пушкитѣ, укрѣпявали се задъ якитѣ зидове на дворовете и, ако не можели да се удържатъ тамъ, влизали въ кжщята, заключвали дебелитѣ, покрити съ желѣзни пулове врати и се защищавали прѣзъ тѣснитѣ прозорчета и прѣзъ нарочно направенитѣ за отбрана мазгали.

Между даалийцитѣ имало и такива, които говорѣли и гръцки. Тѣ убѣждавали укрѣпенитѣ арбанасчени да се прѣдаватъ, но обикновено получавали отказъ. Тогава тѣ нападали на укрѣпенитѣ кжщи и сж мжчали съ пушки и брадви да влѣзатъ вжтрѣ. И досега има въ Арбанаси нѣколко стари грамадни кжщи, вратитѣ на които сж сѣчени и пробити съ десетки куршуми, но си останали пакъ здрави.

Които хора попадали въ ржцѣтѣ на даалийцитѣ, бивали измжчвани, за да обадятъ, дѣ имъ сж заровени или скрити богатствата, а слѣдъ това даалийцитѣ ги заставяли да имъ разхождатъ царвулитѣ и да постилатъ юрганитѣ си на конетѣ имъ.

Цъвтещето и богато Арбанаси било окончателно ограбено, а донѣйдѣ и разорено безъ всѣка причина въ 1798 год. отъ кърджалиитѣ, когато тѣ придружавали като наемници 120-хилядната войска на Капуданъ-паша Хюсеинъ, който отивалъ противъ Пазвантоолу въ Видинъ. Какво сж направили тогава кърджалиитѣ въ Арбанаси, се вижда най-добрѣ отъ слѣднитѣ думи на епископа Софрония:

„Силихтаръ Хюсеинъ-паша, като отхождаше за Видинъ, изгори Габрово и Арбанаси разграбиша кърджалиитѣ, што ги имаше съсъ себе и нашие домъ все разграбиша и не останж ни лажица, ни паница, и мои дрѣхи и книжа што имахъ все узѣша, и всия домъ разкопаша, а дѣцата[1]) побѣгнали на Котель, а отъ тамо на Свиштовъ пойшле. А азъ, като не би възможно мене отъ войска да ходя по епархията моя, пойдохъ съ търновския протосингелъ да събираме

---

[1]) Епископъ Софроний е билъ по-рано свещеникъ въ Котелъ, та е ималъ сѣмейство, което тогава живѣяло въ Арбанаси.

търновския епархия, и послѣ пойдохъ на Свиштовъ, найдохъ дѣцата голи, сѣдѫтъ на рогозина, и азъ пари не имахъ да имъ купя дрѣхи! скорбъ голѣмъ!"[1])

Освѣнъ въ Свищовъ и Влашко, арбанасченитѣ забѣгнали въ Шуменъ, въ Сливенъ и въ Карлово, дѣто и до сега живѣятъ тѣхни потомци. Много отъ арбанасченитѣ, особено по-сиромаситѣ, се разпрьснали по околнитѣ селища, а най-вече въ Търново, и то както сѫ били облѣчени, безъ да могатъ да взематъ нѣщо съ себе си. Въ Търново тѣ били настанени по турскитѣ кѫщя, отдѣто скоро се завърнали назадъ въ селото си, но въ него било ограбено всичко. Тия нещастници останали голи. Така, бабата на починалия вече дѣдо Танасъ Русовичь била задигнала случайно при бѣгането си единъ юрганъ, та като се върнала, направила отъ чершафа му ризки на дѣцата си. А въ нѣкои кѫщи хората били принудени на първо врѣме да се покриватъ съ рогозки.

Какво отчаяние е овладѣло арбанасченитѣ. слѣдъ разграбването на селото имъ отъ кърджалиитѣ, се вижда отъ слѣдньото скръбно излияние на тогавашния свещеникъ при църквата „св. Никола:"

„На единъ високъ баиръ намирамъ се сега самъ въ едно пусто село, казватъ го Алванитохори. Виждамъ снѣговетѣ и дъждоветѣ и сърдечнитѣ вълнения, виждамъ и фъртунитѣ и ми се помрачава. Виждамъ небето мѫтно. Че какъ да се опазя, дѣ да намѣря спокойствие, да отида тамъ да живѣя. Обрѫщамъ се къмъ изтокъ, едра градушка ме удря. Обрѫщамъ се къмъ западъ, и той ме устрашава. Обрѫщамъ се на сѣверъ, и тамка гърми и се свѣтка. Тичамъ къмъ югъ, и тамъ е воня. Виждамъ вълци, какъ силно тичатъ, и лъвоветѣ, какъ вървятъ, всички побѣснѣли и много сърдити. Обрѫщамъ се къмъ небето съ сълзи и извиквамъ: желая свобода въ тая неволя!"[2])

Когато избѣгали арбанасченитѣ отъ кърджалиитѣ въ 1798 г., кѫщитѣ имъ, ограбени и разкъртени, завзели прѣселенци българи отъ други села, като плащали всѣки отъ тѣхъ по 20—30 гроша, за да засвои нѣкоя изоставена кѫща. Новодошлитѣ усвоили постепенно гръцкия езикъ отъ малцината сиромаси, които се завърнали назадъ.

[1]) Браилско Периодическо Списание. Кн. V и VI, стр. 68.

[2]) Тая записка, както и описанието на Арбанаси прѣди кърджалиитѣ, сѫ написани на 3 листа. На края не тия листове има едно стихотворение, писано въ 1799 г. пакъ отъ сѫщия попъ, въ което стихотворение той изказва прѣголѣмата си радость, че разбойницитѣ прѣстанали да върлуватъ. — И тритѣ листа се намиратъ въ библиотеката на дѣдо Димитраки попъ Симеоновъ въ Арбанаси.

По такъвъ начинъ и слѣдъ кърджалиитѣ Арбанаси се явява пакъ като погърчено селище. — Собствено прѣселението на българитѣ отъ селата на Търновския балканъ въ Арбанаси и тѣхното погърчване се е започнало не слѣдъ кърджалийскитѣ опустошения, а много по-рано; така напр. дѣдо Русе, родоначалникътъ на извѣстната арбанашка фамилия Русовичь, името на когото се поменува на нѣколко мѣста като ктиторъ и щедъръ подаритель на църквитѣ, е билъ прѣселенецъ отъ Трѣвна.

Слѣдъ кърджалийскитѣ грабежи арбанасченитѣ взели скоро да се съвзиматъ и отново да забогатѣватъ, но търговията имъ съ външнитѣ държави, а най-главно съ Русия, врѣменно пропаднала, особено поради дългитѣ войни наруситѣ съ турцитѣ. Тогава арбанасченитѣ се заловили отново за стария си занаятъ, търговия съ добитъкъ, който откарвали най-вече въ Влашко. Скоро обаче тѣ подновили търговията си и съ външния свѣтъ, но въ много по-малки размѣри, отколкото по-рано.

Отъ главнитѣ арбанашки търговци, които търгували съ Европа, 10—15 души се ползували съ особени прѣимущества, т. е. били бератлии. Бератитѣ се получавали отначало направо отъ Цариградъ, а напослѣдъкъ отъ пашитѣ, при което всѣки покровителствуванъ търговецъ, който се удостоявалъ съ тази честь, трѣбало да заплати 1000 гроша. Бератлиитѣ се ползували съ особени прѣдимства. Тѣ плащали мито само 3% вмѣсто 8%. Освѣнъ това мѣстнитѣ власти не можали да ги сѫдятъ. Ако нѣкой бератлия се провинялъ въ нѣщо, кадията го изпращалъ въ Цариградъ на търговското сѫдилище, за да го сѫдятъ тамъ. Когато пѫтувалъ нѣкой бератлия, той водѣлъ съ себе си единъ чобукчия и единъ кафеджия, обикновено турци, които му служали сѫщеврѣмено и като стража. А за отличие отъ другитѣ търговци, бератлиитѣ носѣли червенъ знакъ на горната си дрѣха и особенъ фесъ. Поменатиятъ вече по-горѣ дѣдо Димитраки ми показа берата и феса на многовлиятелния си баща Георгия Анагноста, който билъ бератлия. Фесътъ е червенъ и грамаденъ (тунузъ-феси). На врѣмето струвалъ 80 гроша. Когато се наложи, бератлийскиятъ фесъ прилича на високъ цилиндрически калпакъ. Пюскюлътъ му е отъ синя коприна и е много дългъ, а отъ едната страна на тоя фесъ е ушитъ четвъртъ полумѣсецъ.

Освѣнъ съ чуждитѣ държави, арбанасченитѣ заловили усилена търговия и вѫтрѣ въ турското царство. Тъй, имало е десетина търговци бакърджии, които прѣкупували изработения въ Търново и другадѣ бакъръ и го разпродавали навсѣкѫдѣ изъ турско. Освѣнъ

това 10—15 души потегляли всѣка година съ по 20—30 коля всѣки единъ и отивали чакъ въ Цариградъ, да продаватъ кокошки, които събирали по селата, а най-вече сапунъ и лоени свѣщи, които произвождали въ собственитѣ си кирхани. Отъ Цариградъ пъкъ донасяли назадъ бакалски и манифактурни стоки.

Съ развитието на търговията въ Арбанаси започнали да се развиватъ донѣйдѣ и занаятитѣ. Тъй, споредъ свѣденията на 70—80-годишни старци, още въ дѣтинството имъ въ селото е имало десетина кирхани за произвождане сапунъ, 4 кожухарски дюкяна, 2 мутафчийски кирхани и 2 памукчийски дюкяна. Но пакъ като главно занятие на арбанасченитѣ си останалъ джелепликътъ, съ който се занимавали много успѣшно до 50 заможни търговци.

Особено любимо и доходно занятие на арбанасченитѣ е било копринарството, защото коприненитѣ платове сж се употрѣбявали въ турско врѣме у насъ много повече, отколкото сега. Тъй, почти всѣка еснафска жена е имала нѣкаква дрѣха, направена отъ коприна. Но не само женитѣ, а и мжжетѣ сж се красѣли съ коприна. Въ Арбанаси се намиратъ и до сега доста стари сукнени потури съ копринени гайтани и елеци съ копринени петелки.

Всѣка кжща въ Арбанаси е отхранвала копринената буба. Коприната се точела въ самото село, дѣто работѣли 4 дулапа, които изкарвали до 500 оки бюрюнджукъ годишно. Цѣната на коприната се е движела между 100 и 120 гроша, но нѣкога достигала и до 150 гроша. Коприната си арбанасченитѣ продавали въ самото си село, дѣто идвали да я купуватъ търговци гърци, които я изнасяли главно въ Цариградъ.

Понеже копринарството е давало въ турско врѣме добри доходи, то арбанасченитѣ наимали работници, за да изкаратъ повече пашкули. Но много пжти черничевиятъ листъ не ставалъ, подскжпнѣвалъ до невѣроятность, и хората бивали принуждавани да си изхвърлятъ бубитѣ, а работницитѣ се разбѣгвали. Такива случаи сж отбѣлѣзани на нѣколко мѣста въ църковнитѣ книги, както е напр. слѣдната забѣлѣжка въ юнския миней на църквата „Св. Архангелъ“.

„1841 г. юни. Голѣмо чудо стана на всичкия свѣтъ. Това чудо е, че всички хора отъ околностьта се заловиха да хранятъ буби, за да спечелятъ, както всѣка година, но листътъ стана скжпъ отъ 20—30 пари, а най-послѣ стана 60 пари. Хората хвърлиха бубитѣ и псуваха, като си оплакваха труда, а работницитѣ се разбѣгаха. Много жени кълнѣха“.

Поради повдигането на търговията Арбанаси се разхубавило и станало отново привлѣкателно. Чуднитѣ му градини, стариннитѣ му църкви и женскиятъ му манастиръ „Св. Никола" го правѣли прѣди освобождението обично мѣсто за разходка на търновчани, толкова повече, че тѣ се сродили съ много арбанашки сѣмейства, които минували въ тѣхнитѣ очи за патрицийски, защото говорѣли гръцки и били богати. А пъкъ търновскитѣ владици, както и прѣди врѣмето на кърджалиитѣ, имали свои собствени кѫщи въ Арбанаси, дѣто прѣкарвали повечето си врѣме; тъй, зданието на днешната арбанашка община е било по-рано конакъ на митрополита Неофитъ. Такива конаци сѫ имали и другитѣ търновски владици. Най-послѣ, когато търновчани изгонили отъ града си послѣдния фанариотъ Григория, той намѣрилъ убѣжище въ Арбанаси, въ кѫщата на Бранкованитѣ, която била отколѣ подарена на общината и служела като лѣтно мѣстопрѣбивалище на търновскитѣ владици.

Прѣзъ послѣдния вѣкъ на турското робство въ Арбанаси сѫ се говорили само 2 езика: турски и гръцки. Говоренето и писането на гръцки езикъ се е поддържало не само отъ традицията, но и отъ сѫществуещитѣ тогава при всѣка църква гръцки килийни училища, въ които нѣкой свещеникъ или даскалъ прѣподавалъ, и то не само на арбанасчета, нъ и на дѣца отъ Лѣсковецъ, отъ Г.-Орѣховица и отъ другитѣ близки селища. А когато почналъ българскиятъ народъ да се възражда, въ Арбанаси наредили въ 1839 г. гръцко алилодидактическо училище, първиятъ учитель на което е билъ попъ Маринъ. Обучението въ това училище ставало така. Буквитѣ били закачени по стѣнитѣ, и ученицитѣ ги заучвали наредъ и смѣсено, като ги пишели на пѣсъка. Слѣдъ това имъ давали плочи, на които пишели, а най-послѣ имъ давали въ рѫцѣтѣ книга да четатъ. Въ алилодидактическото арбанашко училище сѫ изучавали, освѣнъ църковнитѣ книги, аритметика, гръцка граматика, география и свещена история, но старогръцки езикъ въ тая школа не се прѣподавалъ. — Който искалъ да учи „еленика", отивалъ въ Търново.

За поддържане на гръцки езикъ, а особено на гръцкия духъ въ Арбанаси е спомогнало между друго и това обстоятелство, дѣто тамъ живѣли постоянно двама гръцки таксидиоти: единниятъ отъ Синай, а другиятъ отъ Божи-гробъ. Кѫщитѣ, въ които сѫ живѣяли тия таксидиоти, сѫ запазени и досега.

Но въпрѣки всѣкакви традиции, фанариоти, школи и таксидиоти, българскиятъ езикъ си пробилъ пѫть полека-лека въ Арбанаси, понеже прѣдприемчивитѣ арбанашки търговци го научвали при

постояннитѣ си сношения съ българитѣ. Отъ друга страна, както казахме по-горѣ, въ Арбанаси се прѣселвали постоянно балканжии, които научвали гръцкия езикъ, но и българския не забравяли; съ това сѫ поддържали и постепенно усилвали знанието и говоренето на нашия езикъ, додѣто най-послѣ въ врѣме на освобождението всички арбанасчени, дори и женитѣ, освѣнъ гръцки езикъ сѫ знаели вече и български.

Като говоримъ, какво е било Арбанаси слѣдъ кърджалиитѣ, т. е. въ 19 вѣкъ, не ще бѫде злѣ, ако кажемъ нѣщо и за най-видния арбанасчeнинъ прѣзъ тоя вѣкъ, за Георгия Анагноста.

Георги Анагноста е билъ въ продължение на цѣли 48 години „каза векили" на търновско. Като арбанасчeнинъ той е билъ единъ отъ горещитѣ защитници на фанариотитѣ въ врѣме на църковната ни борба. Тъй въ 1856 г., когато пламнала въ Търново борбата противъ владиката Неофитъ, между защитницитѣ на фанариотитѣ е билъ и Георги Анагноста, който дори ходилъ нея година съ нѣколко търновски гъркомани като депутация въ Цариградъ, да иска задържането на владиката и наказанието на неговитѣ противници, между които е билъ и търновскиятъ мютесарифинъ Галипъ-паша, който държалъ страната на българитѣ.

Колкото и да е билъ защитникъ на църковната власть на фанариотитѣ, Анагноста не имъ позволявалъ никога да дератъ безбожно своето словесно стадо, поради което той влѣзълъ въ борба, още като младъ „каза-векили", съ многовлиятелния на врѣмето си търновски митрополитъ Илариона Критски. Така, когато Илариoнъ поискалъ двойна владищина отъ нѣкои села, чорбаджиитѣ се оплакали на „каза-векили" като на тѣхенъ прѣдставитель и защитникъ. Тогава Анагноста заповѣдалъ на селянитѣ да не даватъ нищо на владиката, щомъ като той не желае да вземе онова, което му се пада. Селянитѣ го послушали, но влиятелниятъ фанариотъ си отмъстилъ жестоко, като накаралъ турскитѣ власти да заточатъ Анагноста чакъ въ Димотика, дѣто той прѣстоялъ цѣли 9 мѣсеца.

Анагноста е прѣдставялъ търновско въ много важни за врѣмето си случаи. Напр. когато въ 1846 г. султанъ Меджидъ правилъ сюнетъ на сина си, трѣбало да отидатъ въ Цариградъ по двама прѣдставители отъ всѣка нахия, за да присѫтствуватъ на сюнета, отъ търновската нахия били проводени: единъ турчинъ,

като прѣдставитель на мюсюлманитѣ, и Георги Анагноста, като прѣдставитель на християнитѣ.

Заслугитѣ на Анагноста били оцѣнени отъ турскитѣ власти. Въ единъ брой на в. „Дунавъ“ отъ 1869 год. четемъ, че на Георгия Анагноста ага, 70 годишенъ, му се опрѣдѣля за 48 годишна служба мѣсечна пенсия отъ 250 гр. Тая пенсия той получавалъ почти до смъртьта си. — Въ Арбанаси потърсихъ портрета на Анагноста, но синъ му, 75-годишниятъ дѣдо Димитраки, ми каза, че баща му не искалъ по никой начинъ да се фотографира, нито пъкъ позволявалъ на майка му да направи това, защото считалъ фотографията за дяволска работа.

Между интереснитѣ книжа на Анагноста, които заслужватъ особено изучване, намѣрихъ едно писмо отъ патриарха и отъ синода му до търновскитѣ благочестиви християни, съ което се иска да се приберать всички нѣща на удавения въ Търново владика Атанасия. Писмото е писано въ 1848 год., а на патриаршеския печатъ, положенъ на писмото, се чете годината 1845.

Днесъ Арбанаси съставя отдѣлна община, която не си е промѣнявала нито името, нито пъкъ мѣстото. Отъ 1300 кѫщи, които е имало селото по-рано, сега сѫ останали само 211 съ 763 жители, отъ които 359 отъ мѫжки полъ, а 404 отъ женски. Отъ освобождението насамъ населението се постепено намалява, поради нѣмане на прѣхрана. Най-напрѣдъ се прѣселватъ мѫжетѣ и, като позабогатѣятъ нѣкѫдѣ, повикватъ и сѣмействата си, а кѫщитѣ си оставатъ праздни, и тѣ постепенно се срутватъ. Поради това най-хубавата и здрава кѫща, направата на която е струвала повече отъ 15000 лева, се продава днесъ за 1000 лева, но и нея нѣма кой да купи.

Арбанасченитѣ се занимаватъ сега съ земледѣлие, лозарство, скотовъдство, търговия по другитѣ села и градове и съ градинарство. Съ земледѣлие се занимаватъ малцина, защото почвата е повече камениста и неплодородна. Лозарството е доста развито. Всѣка кѫща си има и лозе, но филоксерата е унищожила вече половината отъ лозята, поради което лозарството въ Арбанаси пропада постепенно, а слѣдъ нѣколко години ще пропадне съвсѣмъ, защото арбанасченитѣ, поради голѣмата си бѣднотия, не могатъ да си доставятъ американски пръчки, та да подновятъ хубавитѣ си лозя. За сега скотовъдството е по-развито въ Арбанаси отколкото

земледѣлието и лозарството. Почти въ всѣка кѫща има по една или двѣ крави, които сѫ за повечето фамилии единственото богатство на тоя свѣтъ. Занаяти въ Арбанаси нѣма никакви. Отъ богатитѣ едно врѣме сапунджийски кирхани сега е останала само една, и тя едвамъ изкарва на годината 3 казана, и то не всѣкога. Впрочемъ арбанашкитѣ сапунджии сѫ се пръснали по селата, дѣто сѫ прѣнесли и занаята си. За търговия въ Арбанаси сега почти че не може да се говори. Като извадимъ братя Чамурови и братя Николови, които търгуватъ съ добитъкъ и работятъ въ единствената малка салхана на селото, като извадимъ и сарафина Иванъ Илиевъ, останалото население, съ малки изключения, е бѣдно до просия. Бѣдственото положение на богатото едно врѣме Арбанаси е дошло до тамъ, че синоветѣ и внуцитѣ на едноврѣмешнитѣ богати арбанашки търговци сѫ принудени днесъ да си изкарватъ насѫщния съ градинарство. Тъй сега има 30 арбанасчени разпръснати като градинари въ източна България, а други 30 души работятъ по градинитѣ въ Влашко.

Изобщо сега Арбанаси е съвсѣмъ западнало. Повечето мѫже сѫ пръснати по селата като кръчмари и бакали, а женитѣ живѣятъ съ дѣцата си въ селото, но въ най-отвратителна мизерия.

Естествено е, че при такава бѣднотия въ Арбанаси не може да има и добрѣ уредено училище. До прѣди 15 години арбанасченитѣ издържаха криво-лѣво едно двукласно училище, но отъ 1887 год., отъ когато имъ изгорѣ училищното здание, това класно училище пропадна. Сега въ Арбанаси има само основно училище съ 2 учители и 90 ученика. То е построено въ 1892 г. за 12000 л., отъ които държавата е дала само 3000 лева. Това училище се издържа главно отъ църковнитѣ приходи, които достигатъ до 1100 л.

Въ селото има и читалище „Изворъ“, основано още въ 1883 г. отъ ученицитѣ на отколѣ затворената Петро-Павловска семинария. Това читалище е било затваряно, а въ 1901 год. отново отворено, но то служи само за зимни забавления, защото въ Арбанаси нѣма читатели, а въ читалището нѣма почти никакви книги.

Многоупотрѣбяваниятъ едно врѣме гръцки езикъ е днесъ изоставенъ, но пакъ се знае отъ всички. По гръцки си говорятъ сега арбанасченитѣ само тогава, когато искатъ да си кажатъ нѣщо тайно, нѣщо интимно, а най-вече когато стане нужда да се скаратъ и напсуватъ.

Арбанашката община е съвсѣмъ бѣдна. Тя има приходъ 3391 л., а разходътъ ѝ е много повече, поради което е задължнѣла повече

отъ 1000 лева. Главниятъ приходъ на селото е отъ църквата „Св. Богородица“, около 1100 л.; послѣ отъ канахчаса около 800 л. и отъ пасбища около 400 л. Освѣнъ това общината притежава 100 декара гора, но тя не дава за сега никакъвъ доходъ, защото е сѣчена прѣди 6 години.

Поради немотията на жителитѣ, както и поради постоянното изселване и запустяване на селото, Арбанаси съ своитѣ съвсѣмъ безлюдни улици, съ прѣкривенитѣ и полусрутенитѣ си огради и съ изпокъртенитѣ си кѫщя прави впечатление на единъ наскоро завоюванъ, полуразрушенъ и ограбенъ градъ. Но, при все това, туй село има и такива страни, поради които струва не само да се посѣти и разгледа, но и да се поживѣе въ него.

Прѣди всичко въздухътъ въ Арбанаси е много чистъ, а климатътъ е прѣкрасенъ, поради което лѣтно врѣме идатъ въ това село слабогръдни хора, и то не само отъ търновско, но и отъ свищовско и русенско. — Ако да имаше удобства въ живота, Арбанаси би се обърнало на единъ много полезенъ курортъ, защото е поставено много високо и се добрѣ провѣтрява.

Послѣ въ старитѣ арбанашки кѫщи се намиратъ още, запазени отъ разбойницитѣ и отъ нѣмотията, много скѫпоцѣнни облѣкла, украшения и много цѣнни старини, паметници на миналото благосъстояние на селото. Тъй въ дома на осиромашалата кѫща на едноврѣмешния богаташъ Танасъ Русевичъ видѣхъ единъ златенъ пръстенъ „канъ-таши“ съ чудно изображение на св. Георгия върху камъка му; видѣхъ сѫщо и голѣми старинни златни обици, красиво изработени и покрити съ диаманти. Освѣнъ това въ тая кѫща ми показаха двѣ стари копринени рокли, отъ които само платътъ на едната билъ купенъ на врѣмето за 2000 гроша; а другата, останала отъ бабата на баба Танасица, е нѣщо много цѣнно. Тя прилича и по плата си, и по направата си на копринената долна дрѣха, съ която се вижда облѣчена Ирина, жената на царя Константина Асѣня, въ изображенията на Боянската църква „св. Пантелеймонъ.“ А въ дома на Георгия Анагноста между многото старини има единъ старъ ибрикъ съ лиеня му. И двата сѫда иматъ на срѣдата красивъ гръцки надписъ, въ който се чете името „ПАЛКО,“ датата 1730 г. и града „ТОКАТ.“ — Изобщо Арбанаси е мѣсто, отдѣто нашиятъ музей може да си достави много стари скѫпоцѣнни украшения и старомодни облѣкла, и то за нищожна цѣна.

II.

Археологически и исторически паметници въ Арбанаси.

Църкви и манастири: — „Рождество Христово“, — „св. Архангелъ“, — „св. Атанасъ“, — „св. Димитри“, — „св. Георги“, — „св. Богородица“, — „св. Никола.“ Забѣлѣжки въ църковнитѣ книги: — За появяване на епидемии. — За врѣмето. — За цѣнитѣ на най-необходимитѣ нѣща. — За Търново. — Забѣлѣжки за общи и мѣстни исторически събития и случки.

Голѣмъ и широкъ интересъ прѣдставятъ арбанашкитѣ *църкви и манастири.* Сега при всѣка църква е запазена стара килия, въ която вмѣсто ученици, както е било по-рано, живѣе църковна баба. Църквитѣ се отварятъ рѣдко, само когато е храмътъ имъ, защото въ селото има единъ свещеникъ, който служи редовно само въ църквата „св. Димитри.“

Днесъ въ арбанашкитѣ църкви и манастири се чете по славянски, но църковнитѣ баби, които играятъ често рола на псалтове, пѣятъ и четатъ много пѫти и по гръцки. Славянското богослужение е въведено въ Арбанаси постепенно, и то сравнително късно. Най-напрѣдъ почнали да четатъ по славянски въ църквата „св. Никола“ въ 1833 год., когато тая църква била обърната отъ наши монаси въ манастиръ; и най-послѣ, въ 1877 год. се въвело славянското богослужение и въ църквата „Христосъ“; това се вижда отъ факта, че единствениятъ славянски служебникъ въ тая църква е билъ подаренъ отъ Прѣображенския манастирь въ 1877 год.

Сега има въ Арбанаси запазени 5 църкви: „Рождество Христово,“ „св. Архангелъ,“ „св. Атанасъ,“ „св. Димитри,“ „св. Георги“ и 2 манастира: „св. Богородица“ и „св. Никола.“

Църквата „Рождество Христово“ е извѣстна въ Арбанаси подъ името „Христосъ“. За нея арбанасченитѣ разправятъ, че е най-старата църква въ селото имъ. По външната си направа тая църква прилича на църквитѣ отъ втората половина на XIV вѣкъ. Отвънъ тя е почти невидима, поради което прави впечатление на едно таинствено здание. Църквата „Христосъ“ изглежда малко по-низка отъ другитѣ арбанашки църкви, но по дължина, широчина и направа тя прилича много на тѣхъ. Тя е правоѫгълна, постлана съ тухли, низка и мрачна, безъ кубе, прѣвита като сводъ, съ много дебели зидове и съ малки прозорци, прѣградени съ желѣзни решетки.

Църквата състои отъ 3 отдѣлѣния: женско, мѫжко и олтарь, и е покрита съ стѣнна живописъ, която не прѣдставя нищо особено.

Отъ лѣвата ѝ страна е пристроенъ параклисъ, състоещъ отъ нѣколко по-низки отдѣлѣния безъ прозорци, които отдѣления сѫ се освѣтявали по-рано съ скромни ламбички, а сега стоятъ повече въ тъмнота. Параклисътъ е ималъ отначало нѣколко отвора, но доста отколѣ тия отвори били зазидани, поради което се е развалила красотата на църквата.

За основателка на църквата „Христосъ" арбанасченитѣ считатъ баснословната основателка на селото имъ. Най-старата дата за сѫществуването на тая църква намираме въ едно отъ старитѣ ѝ евангелия, печатано въ 1588 год., въ което стои слѣдниятъ надписъ:

„Въ паметь на попъ Паскаля, азъ попъ Димитръ (подарявамъ) туй божествено и свещено евангелие на попъ киръ Константина. 7134 год. ноемврия 21." — Значи, въ 1626 год. църквата е сѫществувала.

Църквата „Христосъ," тъй както я намираме сега, заедно съ притвора ѝ, е построена въ началото на XVII-я вѣкъ отъ ктитора Хаджи Георгу. Това се вижда отъ слѣднитѣ надписи и изображения:

Щомъ се влѣзе въ църквата, отъ дѣсно на стѣната стои грѫцки надписъ:

„Този божественъ и всесъборенъ храмъ, въ него да се молите, е жилище Божие и за молитва направенъ. Иисусе, да не дойде нѣкой злодѣецъ въ него и да влѣзе вѫтрѣ да вземе нѣщо отъ църковнитѣ вещи." По-нататъкъ ктиторътъ се моли да влизатъ вѫтрѣ само добритѣ приятели, а не такива, които идатъ съ злоба и лукавщина. Най-послѣ стои името на рабъ Божи Хаджи Георгу и годината 1649.

Въ притвора, и пакъ отдѣсно, лежи надгробната плоча на ктитора „Γεώργϐ" съ полуизтритъ надписъ, най-долу на който се чете пакъ годината 1649. А пъкъ на стѣната, на дѣсно отъ гроба, е изобразенъ тоя сѫщиятъ ктиторъ правъ въ естествена голѣмина съ пурпурова мантия, украсена съ бѣли ширити опрѣдъ, съ шита кърпа въ рѫка и съ чървена шапка на глава, която шапка е украсена съ коженъ первазъ. Прѣдъ него е изобразенъ синъ му, малко момче, на което подава една книга. Синътъ е изобразенъ съ сѫщитѣ дрѣхи, само че нѣма жълти чехли, каквито се виждатъ на краката на бащата.

Образътъ на ктитора се намира още на едно мѣсто при входа въ мѫжкото отдѣление на параклиса. Само че тука той е изобразенъ,

че поднася църквата на Господа; при това облѣклото му не е пурпурово, а синьо. Подъ този втори образъ на ктитора стои полуизтритъ надписъ, въ който се чете годината 7140, т. е. 1632. Значи, параклисътъ ще да е свършенъ въ 1632 г., а църквата ще да е направена по всѣка вѣроятность нѣкоя и друга година по-рано.

Освѣнъ горнитѣ надписи, които се отнасятъ до врѣмето, въ което е построена църквата, има и други, които се отнасятъ до покриването ѝ съ стѣнна живописъ. Тъй, отлѣво на главния входъ има два надписа, въ които се споменуватъ „Стойна покойна“ и „раба божия Кираца.“ Послѣ до олтаря пакъ отлѣво има на стѣната другъ надписъ безъ дата, въ който се казва, че олтарьтъ е зографисанъ съ разноскитѣ на двама първенци: „Никоѹ“ и „Ѳанѹ.“ Найпослѣ, като се влѣзе въ мѫжкото отдѣление, надъ вратата има голѣмъ надписъ за подновяването, т. е. за прѣзографисването на църквата отъ новитѣ ктитори (имената имъ сѫ задраскани) въ 1681 год. Що се отнася до артиката, то тя е зографисвана съ пожертвуванията на много благочестиви християни и християнки. За това свидѣтелствуватъ многобройнитѣ надписи въ нея, които опрѣдѣлятъ, кое лице отъ кѫдѣ до кѫдѣ е зографисвало или по-право давало срѣдства за зографисването. Споредъ тия надписи артиката е покривана съ стѣнна живописъ постепенно, въ продължение на 17 години, отъ 1632 до 1649 година. Между имената, които се срѣщатъ въ надписитѣ, четемъ: Стойно, Стойку, Зото, Нико и чадата му и Стамо.

Иконостасътъ на църквата е сравнително новъ и украсенъ съ позлатени рѣзби. Иконитѣ отъ стария иконостасъ сѫ поставени въ женското отдѣление, а тия отъ сегашния, при всичко че нѣматъ надписи, трѣба да сѫ правени донѣйдѣ и отъ наши майстори. Въ това се убѣждаваме отъ факта, дѣто на дѣсно отъ иконостаса на голѣмата икона „Погребението на Христа,“ която прилича много на нѣкои отъ поставенитѣ въ иконостаса икони, стои слѣдния надписъ:

„Зографь Іωа́нь поповичь ѿ елена. 1821.“

Наши майстори сѫ взели участие и въ зографисването на иконитѣ на параклиса. Това се вижда отъ малката икона „св. Иванъ,“ прикрѣпена къмъ кръста на стария иконостасъ, който кръстъ стои сега въ женското отдѣление на параклиса. На тази икона стои чистиятъ славянски надписъ „с҃тый і҃ѡ.

Най-старата отъ запазенитѣ икони въ църквата е иконата на св. Архангела Михаила, украсена съ позлатени рѣзби. Тя е отъ 1637 г. А втора икона по старина е оная, която е поставена на прискомодията. На тая икона е отбѣлѣзана годината 1663.

Стари запазени църковни сѫдове освѣнъ кандилата нѣма, така чашата е отъ 1808 г., а най-стариятъ дискосъ е отъ 1814 г. И на двата сѫда стои името „Руси,“ — дѣдото и родоначалникътъ на извѣстната арбанашка фамилия Русовичь.

Старата кандилница на църквата е нѣщо грамадно и много красиво. Краищата на захлупака ѝ прѣдставятъ църковни кубета и църковни кули. Тя е направена отъ чисто сребро и тежи около 2 килограма. На дръжката ѝ е отбѣлѣзана годината 1782. — Въ параклиса има и друга кандилница, но тя е сравнително нова, правена е въ 1824 год.

Прѣдъ олтара висятъ 9 хубави и еднакво изработени кандила, които сѫ словени помежду си. Изобщо кандилата на църквата „Христосъ“ сѫ стари и много красиво изработени. Нѣкои отъ тѣхъ дори сѫ плетени отъ сребро. Кандила съ надписи има църквата нѣколко. На едно отъ тѣхъ четемъ: „Харизва се отъ мене. Димитъръ Константинъ Скутаръ;“ а на друго: „Владичице приими, Конста Иоану Скутара.“ Надъ капака на това кандило е отбѣлѣзана годината 1774.

Най-старитѣ кандила сѫ поставени въ женското отдѣление. На едно отъ тѣхъ, което е най-голѣмото и най-красивото кандило въ цѣлата църква, четемъ, че го е подарила въ 1735 г. Х. Кирияки Σματζοτ.

Въ срѣдата на църквата виси голѣмъ бронзовъ полюлей съ надписъ отъ 1730 г., въ който надписъ се споменуватъ „Стаму и неговитѣ внуци.“ Надъ тоя надписъ има другъ по-новъ отъ 1813 г., когато полюлеятъ, поврѣденъ по-рано отъ кърджалиитѣ (въ 1798 г.), е носенъ въ Букурещъ на поправка.

Между старинитѣ на църквата заслужватъ особено внимание слѣднитѣ нѣща въ олтара: единъ старъ кръстъ, единъ столъ и единъ сандъкъ за църковни одежди. Кръстътъ е дървенъ и обкованъ съ сребро, но нѣма никакъвъ надписъ. За тоя кръстъ е запазено въ Арбанаси прѣдание, че е най-стариятъ въ селото. Столътъ е старъ, красивъ, обшитъ съ здрава и хубава кожа, на която е изобразенъ двуглавъ орелъ, гербътъ на влашкитѣ фанариотски господари. Тоя столъ навѣрно ще да е подаренъ на църквата отъ нѣкоя стара боярска фамилия, или пъкъ отъ нѣкого отъ фанариотскитѣ господари

на Влашко. Впрочемъ възможно е тоя столъ да е принадлежалъ и на нѣкой търновски митрополитъ, защото и църковниятъ гербъ на фанариотитѣ е билъ двуглавъ орелъ. А що се отнася до сандъка, то той навѣрно е по-старъ отъ стола, защото отвжтрѣ на капака му се чете съвсѣмъ ясно годината 1685.

Църковнитѣ книги сж почти всички гръцки. Най-старитѣ отъ тѣхъ сж печатани въ Италия въ XVI вѣкъ,[1]) а сж купени за църквата въ XVII вѣкъ.[2]) Славянски книги има въ църквата нѣколко, и то отъ късно врѣме. Най-старата наша книга въ църквата „Христосъ" е единъ апостолъ, подаренъ на тая църква отъ султанското правителство въ 1872 год. чрѣзъ търновската църковна община. — Този подаръкъ, изпратенъ чрѣзъ сжщата община, се намира почти въ всички по-стари църкви въ търновско.

Интересно за забѣлѣзване е вѣрването на арбанасченитѣ и на жителитѣ отъ околнитѣ селища, че всѣка година на великата сжбота въ църквата „Христосъ" протича отъ краищата на прѣстола цѣлителна аязма. За тая аязма трима свещеници сж написали въ разни врѣмена на едно старо евангелие слѣднитѣ три забѣлѣжки:

„1699 год. 8 априли. На великата сжбота прѣстолътъ не даде чудотворение. За споменъ че нѣма". По-надолу, подъ годината 1741, 28 мартъ четемъ, че въ църквата толкова много чудотворение се показало, и то на голѣми капки, че капало на земята и стояло до изгрѣването на слънцето. А на 1823 г. попъ Атанасъ отбѣлѣзалъ, че нея година нѣмало чудотворение.[3])

Най-послѣ въ двора на църквата, особено прѣдъ нея, има десетки гробове, покрити съ грамадни плочи, върху които има тукъ-тамѣ и издигнати кръстове. Най-интересенъ отъ тия гробове е гробътъ на нѣкой си Алексиадесъ. Тоя гробъ е покритъ съ разкошна мраморна плоча, на която отгорѣ и отдолу има красиво изработени орнаменти, а въ срѣдата — надгробенъ надписъ отъ 1783 год. До плочата надъ главата на погребения се издига малъкъ мраморенъ кръстъ съ изображение на двуглавъ орелъ.

Църквата „Св. Архангелъ" състои отъ три отдѣления, които сж покрити съ фрески. Отлѣво на църквата е пристроенъ параклисъ,

---

[1]) Майскиятъ миней е печатанъ въ 1588 год.

[2]) Септемврийскиятъ миней е купенъ, споредъ надписа му, въ 1682 год.

[3]) Евангелието, въ което сж написани тия 3 забѣлѣжки, е печатано въ Италия. То е обковано цѣло съ сребро и има надписъ: „1668 + НИКОС. ѲАНОȢ. МȢТZОС."

но много късно, едва прѣди 45 год. Срѣдства за построяването на тоя параклисъ е далъ дѣдо Парашкева, родоначалникътъ на фамилията Бакърджиеви.

Надъ вратата на църквата има една стѣнна икона: въ срѣдата Исусъ Христосъ, а отстрани и отгорѣ архангели съ копия въ ръцѣ. Надъ тая икона стои слѣдниятъ оригиналенъ славяногръцки надписъ: „+ СЪБОРЪ. СВ. АХИСТРЛЪ. МІχн : κε ГАВРІЛЪ“.

Църквата „св. Архангелъ“ е построена, а може би и възобновена, въ 1600 г. Това се чете въ надписа, при входа въ женското отдѣление, който надписъ гласи:

„Божествениятъ този храмъ на свещения домъ на архангелитѣ Михаила и Гавриила (се издигна) съ разноскитѣ на господина Хаджи Нико Колтукли и съпругата му Киряки за вѣчна имъ паметь. въ лѣто 1600“.

Що се отнася до врѣмето, прѣзъ което е зографисвана църквата, и до лицата, които сж я зографисвали, то затова има другъ надписъ въ вжтрѣшната лѣва страна на женското отдѣление, който гласи така:

„Ржка на Михаила отъ Солунъ и на Георгия отъ Букурещъ. Надзиратель Евстатий Х. Николовъ, год. 1760. августъ 1“.

Между църковнитѣ сждове е запазена една стара чаша, дръжката на която е въ срѣдата сферически издута и украсена съ чървени камъчета, а най-долу, на подставката на тази чаша, стои името на църквата и годината 17°9.

Старитѣ икони на църквата сж гръцка направа, а новитѣ — българска, на трѣвненскитѣ майстори. Че това е така, вижда се не само отъ малката икона на Иисуса Христа, отдолу на която четемъ: ѿ трявна. 1840.“, но и отъ много други икони, които приличатъ напълно на трѣвненскитѣ произведения.

Въ олтара се пази едно старо евангелие съ позлатена сребърна обвивка, покрита съ разни изображения отъ църковната история и украсена помежду изображенията съ разноцвѣтни имитации на скжпоцѣнни камъни. Отвжтрѣ на това евангелие на една чиста страница е отбѣлѣзана годината 1763, а слѣдъ това се изброяватъ разни църковни одежди съ сребърни петелки, които подарила тогава Киряки Х. Николица. Обаче днесъ отъ тия скжпоцѣнни одежди нѣма ни слѣда, ни поменъ. — Навѣрно ще да сж ограбени отъ кърджалиитѣ прѣзъ нещастната за Арбанаси 1798 г.

Най-старото евангелие на църквата „Св. Архангелъ“ е печатано въ 1612 г. То е грамадно и украсено съ сребърна покривка, опъстрена съ емайлъ. Отвжтрѣ на тая покривка се четатъ имената на подарителитѣ: Нико, Тодоръ, Леко и др.; а на гърба на самото евангелие стои голѣмъ надписъ, пакъ отъ подарителитѣ му, въ който се чете годината 1648.

Най-послѣ въ вжтрѣшното отдѣление на параклиса отлѣво се намира гроба на Константина Бранкована отъ 15 юния 1790 г. На тоя гробъ лежи разкошна мраморна плоча съ красиво изработени орнаменти. А въ срѣдата на плочата е издълбанъ прѣкрасенъ надгробенъ надписъ, написанъ въ елегейски пентаметръ, съ езикъ напълно поетиченъ и лишенъ отъ всѣкакво църковно влияние. Надписътъ гласи:

„Подъ хладния камъкъ на широко прострѣнъ, тукъ е скритъ уви! двадесетгодишенъ младежъ. Въ дванадесетия день съкрушенъ отъ ужасна болесть на злокачествена трѣска, която чума наричатъ. На име Константинъ, истинска рожба на благородни родители, свѣтилникъ на рода на блещещитѣ Бранковани. Исполинъ, силенъ на ржцѣ, удивителенъ на лице, разговорливъ, изцѣло веселъ и ученъ. Макаръ че бѣше благороденъ младежъ, изглеждаше на старъ, сияещъ съ дѣвственостьта си и великодушието си. Той остави дѣйствително голѣма и незабравима скърбь за своитѣ родители, братя и наставници, като загина на 15 юния 1790 година“.

Църквата „св. Атанасъ“ е правожгълна, както и другитѣ арбанашки църкви, но е малко по-малка отъ тѣхъ и много по-тъмна, особено въ олтара. Тя се състои отъ 3 отдѣления, постлани съ тухли и покрити съ стѣнна живопись, а отдѣсно има параклисъ, покритъ сжщо съ фрески.

Кога е построена църквата и отъ кого, не се знае. Обаче въ юлския миней е отбѣлѣзано още отначало, че е на църквата „св. Атанасъ“, при което е записана годината 1637. — Тази дата е най-старата за сжществуването на църквата.

Надъ вратата на мжжкото отдѣление стои голѣмъ надписъ отъ 1667 год., но той се отнася до зографисването на църквата.

А колкото за параклиса, то за него се знае, че е построенъ въ 1724 год., за което свидѣтелствува особенъ надписъ въ мжжкото му отдѣление отдѣсно. Пакъ тамъ, но подъ срѣдния прозорецъ,

намираме другъ надписъ, който показва, че параклисътъ е зографисванъ отъ наши майстори. Този надписъ гласи така:

„+ испіса. сіа. цр҃ква. да҃ка. ц҃оіо.инедіо. вълѣто. ѿ. адама. ,Ꙁ.Ѕ.Л.Д.“[1])

Скѫпоцѣнни старини отъ 17 и 18 вѣкъ нѣма, защото освѣнъ кърджалиитѣ, споредъ забѣлѣжката въ юлския миней, църквата сѫ заграждали и грабили разбойници още и по-рано, въ 1722 год. Най-старата запазена църковна вещь е една оловена чаша, но и тя е безъ надписъ, а новата чаша е отъ 1808 год. Купелътъ е сѫщо новъ. отъ 1839 г., а най-стариятъ дискосъ е отъ 1850 г.

Въ църквата сѫ запазени доста сребърни украшения отъ икони, но никое отъ тѣхъ не е по-старо отъ 1812 г.

Прѣдъ олтара стои старъ аналой, правенъ споредъ надписа му въ 1744 г.

Между запазенитѣ църковни вещи особено внимание заслужва кандилницата, която е грамадна и красива като оная на църквата „Христосъ“, но и тя е сравнително късно правена, въ 1809 г.

Отъ всички църковни икони само 3 малки иматъ надписи и дати: на едната стои годината 1827; на по-старата. която е купена за 73 пари, се чете годината 1739; а на най-старата, останала отъ врѣмето на Киръ Никифора[2]) и купена за 45 пари, четемъ годината 1735. Освѣнъ тия, стара икона е и оная, която е поставена на прискомодията. На нея има единъ дълъгъ поменикъ отъ 1790 г., въ който сѫ вписани имената на много търновски митрополити.

Отъ църковнитѣ книги най-стари сѫ минеитѣ; а отъ евангелията, които се пазятъ въ църквата, най-старото е отъ 1780 г. — Днешното евангелие на прѣстола е отъ 1828 год.

Като изключимъ двата манастира, църквата „св. Димитри“ е единствената въ Арбанаси, въ която редовно се служи. Тя се състои отъ 3 отдѣления и отъ единъ параклисъ. Мѫжкото ѝ отдѣление е покрито съ тухли, а женското съ плочи.

По-рано църквата е била покрита съ стѣненъ живописъ, но прѣди 14 години измазали стѣнитѣ съ варь, та унищожила всѣка слѣда отъ надписитѣ, които по всѣка вѣроятность и тука сѫ били

[1]) 7234., т. е. 1726 г. отъ Р. Хр.

[2]) Търновски митрополитъ.

многобройни, както и въ останалитѣ арбанашки църкви. Ето защо ние не можемъ да знаемъ нищо нито за врѣмето, въ което е издигната църквата, нито пъкъ за нейнитѣ основатели. Само два надписа сѫ запазени: единъ на иконостаса, че е направенъ въ 1794 год., а другъ на царскитѣ двери, и то безъ дата, че сѫ направени отъ „раби божии Диму и Лада“.

Църквата е обирана слѣдъ кърджалийскитѣ грабежи още на два пѫти: прѣди 33 и прѣди 80 години; поради това въ нея запазенитѣ старини сѫ сравнително малко.

Отъ църковнитѣ сѫдове правятъ особно впечатление два сребърни дискоса, на единия отъ които стои годината 1830; а другиятъ, който е по-голѣмъ и по-красивъ, съ позлатени орнаменти, е отъ 1634 год.

Повечето отъ старитѣ кандила сѫ поставени въ женското отдѣление. На едно отъ тѣхъ се четатъ имената Никола и Киряки, и годината 1763, а на друго, което е по-старо, е отбѣлѣзана годината 1750. Отъ сѫщата година е и кандилото, което виси прѣдъ богородичната икона на иконостаса.

Въ срѣдата на църквата сѫ поставени два грамадни бронзови свѣтилника, на които има надписи, че сѫ направени за църквата „св. Димитри“ въ 1786 г. отъ Зафиръ, Димитъръ и Тодоръ.

Иконитѣ отъ стария иконостасъ и изобщо повечето отъ старитѣ икони на църквата се намиратъ въ женското отдѣление. Между тѣхъ, споредъ надписитѣ имъ, най-стара е малката икона на св. Богородица. Тя е отъ 1766 год. Втора по старина отъ запазенитѣ икони е отъ 1786 г. Тя е по-голѣма, поставена е надъ троноветѣ отдѣсно въ мѫжското отдѣление и прѣдставя малки картини отъ новия завѣтъ.

Иконитѣ на църквата „св. Димитри“ ще да сѫ направени отъ часть и отъ наши майстори. Тъй, на една малка икона, на която е изобразено „Рождество Христово“, стои отгорѣ грцкиятъ надписъ: „η γέννησις τοῦ χ͞υ“, а отдолу, надъ образитѣ на влъхвитѣ, е написано: „волхви созвѣздамъ пѹтешествѹѫт.“ Сѫщо и на голѣмата икона на Св. Илия горниятъ надписъ е грцки, а отдолу, дѣто сѫ нарисувани малки картини отъ живота на тоя светецъ, надписитѣ сѫ по славянски. Най-послѣ самитѣ библейски картини на иконостаса иматъ чисто славянски надписи.

Старитѣ църковни книги сѫ грцки. Между тѣхъ има едно евангелие отъ 1781 г., украшенията на което сѫ златни и сѫ правени споредъ надписа имъ въ 1783 год.

Между подвързачитѣ на старитѣ книги личи и името на единъ нашъ българинъ, на попъ Стояна отъ с. Кованлъка, който е написалъ на коритѣ на единъ подвързанъ отъ него миней слѣдньото:

† θαζη κνηγγα
ποβέρζα ποπ ςτȣιὰν ωθ cελο κȣβαλνὰκα.[1])
1784.

Въ двора на църквата лежатъ грамадни плочи върху стари гробове, а вѫтрѣ въ църквата и въ параклиса има надгробни надписи, които сѫ доста стари. Тъй, въ срѣдата на мѫжкото отдѣление на църквата, между многото мраморни надгробни плочи, правятъ особено впечатление двѣ, защото сѫ покрити съ красиви орнаменти и съ много красиви надгробни надписи. Въ едина отъ тия надписи стои името на Мулеца поклоника, починалъ въ 1768 г., а въ другия надписъ се чете името на Смарагда, пакъ отъ рода на Мулеца, починала въ 1785 год. Въ параклиса пъкъ въ мѫжкото му отдѣление има единъ своеобразенъ по направата си надгробенъ владишки паметникъ съ надписъ отъ 1790 година.

Църквата „св. Георги“ е най-изоставената въ Арбанаси. Тя се състои отъ три отдѣления, които сѫ постлани съ плочи и тухли, а отъ лѣвата ѝ страна е пристроенъ по-късно параклисъ, който не е доизкаранъ, при все това олтарътъ на тоя параклисъ е покритъ съ стѣненъ живописъ, когато въ самата църква, която е по-стара, само въ мѫжкото отдѣление и въ олтара има фрески.

Църквата „св. Георги“ е правоѫгълна, и вратата ѝ сѫ обковани съ желѣзо. Тя е дълга 21½ м., широка 12½ м. и висока 5 м., съ други думи тая църква има почти сѫщитѣ размѣри, каквито иматъ останалитѣ арбанашки църкви.

За врѣмето, прѣзъ което е построена църквата, и за построителя ѝ знаемъ само отъ единъ надписъ на външната лѣва страна на олтара. Тоя надписъ гласи:

„† 1661. мѣсецъ юни 2. Николаосъ Иоану“.

А въ мѫжкото отдѣление надъ вратата стои другъ надписъ, че се „произдига“ и „подновява“ храма въ врѣмето на епитропа Недѣлко

[1]) Попъ Стоянъ е билъ много извѣстенъ подвързачъ. Името му се срѣща на коритѣ на много църковни книги въ по-старитѣ манастири и църкви на търновско.

и попъ Стамо въ 7218 г. отъ Адама. Надписътъ се свършва най-послѣ по славяногречески съ слѣднитѣ думи:

„Даскалъ христо каі стоїо потъпісасє
сиа ц҃ркка вьлѣто ѿ х҃а аѱі“[1])

— Значи, църквата е построена въ 1661 год., а е зографисвана отъ наши майстори въ 1710 год.

Иконостасътъ на църквата е сѫщо подновяванъ, и то въ ново врѣме. Това се вижда не само отъ надписа на царскитѣ двери, въ който се чете годината 1843, но и отъ това, че иконата на тоя иконостасъ „св. Георги“ споредъ надписа си е правена въ 1838 г. При това майсторътъ на тая икона е билъ трѣвненецътъ Димитъръ Кънчевъ, който слѣдъ гръцкия надписъ на подарителитѣ се е подписалъ така:

„Ȣкоделіє Зографъ Димитріє Кънчωвъ ѿ трѧвна сінє: 1838.“

Църквата „св. Георги“ е почти съвсѣмъ лишена отъ старини. Тъй на днешната чаша стои славянски надписъ, че е правена за църквата „св. Георги“ въ с. Арбанаси въ 1862 г.; а отъ иконитѣ само тая, която стои на прискомидията, има голѣмъ поменикъ отъ 2 априлия 1808 г. Единствената забѣлѣжителна по рода си старина въ тая църква е старата оловена чаша, която е захвърлена въ една дупка отдѣсно въ олтара. На тая чаша е написано отдолу само 17, което навѣрно означава 1700 година.

Освѣнъ чашата въ срѣдата на църквата виси бронзовъ полюлей съ двуглавъ орелъ отгорѣ, но безъ надписъ.

Най-послѣ като старини въ тая църква трѣбва да считаме, както поставенитѣ прѣдъ олтара дървени свѣтилници, които сѫ покрити съ рѣзби и съ разни бои, така сѫщо и двѣтѣ оловени красиви кандила, които се намиратъ въ женското отдѣление.

Манастирътъ „св. Богородица“ има грамадна ограда, и много стари, лошо наредени стаи. До врѣмето на кърджалиитѣ той е билъ заможенъ, но отъ тогава за дълги години западналъ, додѣто най-послѣ споредъ надписа при входа въ оградата му билъ подновенъ въ 1836 г. „съ измолването на всеиерейския митрополитъ Илариона Критски“.

[1]) 1710.

Днесъ въ манастира има само 1 свещеникъ. Управлението на манастирскитѣ работи се намира въ ржцѣтѣ на нѣколко арбанашки епитропи, които употрѣбяватъ доходитѣ отъ манастира за поддържане на мѣстното народно училище.

Въ манастирската църква има една голѣма икона „св. Богородица“, на която арбанасченитѣ и жителитѣ отъ околнитѣ селища приписватъ цѣлителна сила. Поради това манастирътъ св. Богородица се често посѣщава, и то не само отъ търновскитѣ селяни, но дори и отъ свищовскитѣ.

Църквата въ манастира „св. Богородица“ носи сжщото име. Тя е правожгълна, покрита съ стѣненъ живописъ, и се състои отъ двѣ отдѣления. Сжщо тъй е разпрѣдѣленъ и параклисътъ ѝ, който се казва „св. Троица“. Вратитѣ и на църквата, и на параклиса сж обковани съ желѣзо.

Кога и отъ кого е издигната църквата не се знае точно. Надъ вратата на църквата отвжтрѣ има наистина единъ надписъ, но той се отнася до зографисването ѝ. Този подписъ е почти изтритъ, и датата му не се чете ясно. Тамъ личи само 16 . . . . Третата цифра като че е 8, а четвъртата е съвсѣмъ заличена.

Що се отнася до параклиса, то надъ вратата му се чете слѣдниятъ надписъ:

„помени г҃и да̑ка̑ коста и цоню и герге вьлѣто ѿ адама ҂ꙁсві“.[1])

Цѣнни старини въ църквата нѣма. Между запазенитѣ църковни сждове най-старо е едно кандило отъ 1824 г., на което стои името на подарителя му, „стамати горгевіч“. Слѣдъ това кандило идатъ вече съвсѣмъ новитѣ грамадни бронзови свѣтилници, поставени на срѣдата на църквата, на които стои нашъ надписъ, че сж правени отъ епитропа Ив. Х. Поповъ въ 1868 г.

Иконитѣ отъ най-стария иконостасъ сж гръцки, тѣ сж сега въ женското отдѣление. Днешниятъ иконостасъ е съвсѣмъ новъ. Иконитѣ му иматъ славянски надписи, а надъ царскитѣ двери сж отбѣлѣзани имената на тия, които сж прѣправили иконостаса въ 1867 год.

Отъ църковнитѣ книги само 2—3 сж гръцки, останалитѣ сж нови, църковнославянски, безъ всѣкакви забѣлѣжки по тѣхъ. Отъ гръцкитѣ книги на църквата само едно евангелие е сравнително старо, отъ 1759 год., а е обковано съ сребро въ 1840 год.

---

[1]) 7212, т. е. 1704 отъ Р. Хр.

Манастирътъ „св. Никола“ е построенъ на югозападния край на Арбанаси. Отъ тукъ се открива чудна гледка: прѣдъ него се издигатъ запустѣлитѣ търновски крѣпости, Хисарътъ и Трапезица, задъ които се редятъ като вериги търновскитѣ прѣдгория, а далечъ на небосклона се издигатъ величавитѣ върхове на Карловския и Троянския балканъ.

Манастирътъ заима доста голѣмо пространство, заградено съ каменна ограда. Въ него налѣво отъ църквата се редятъ малки, но чисти и спретнати сгради, украсени съ зеленината на бухлати чемшири и съ сѣнкитѣ на овощни дървета. А надъ църквата и надѣсно отъ нея се простира голѣма градина и едно обширно лозе, което е най-голѣмото украшение на манастира.

По-рано, до 1871 г., въ манастирската градина е имало единъ камъкъ, украсенъ съ езически фигури отъ римски произходъ, а сега на мѣстото на тоя изчезналъ вече камъкъ се търкалятъ нѣколко надгробни турски плочи, покрити съ красиви орнаменти. Една отъ тия плочи, които сѫ покривали нѣкога тѣлата на разпространителитѣ на исляма, е закрѣпена сега на единъ кѫсъ отъ колона и служи на монахинитѣ да светяватъ на нея вода по Великденъ и прѣзъ другитѣ голѣми праздници.

Манастирътъ прави много приятно впечатление, особено поради чистотата си, която е поразителна. По-рано, въ турско врѣме, въ него сѫ живяли по 30 монахини, а сега има само 1 слуга, 1 попъ, 3 послушници и 19 монахини. Калугеркитѣ живѣятъ въ общежитие. Тѣ се прѣпитаватъ отъ дохода на манастирскитѣ имоти, отъ подаяния на богомолцитѣ, а най-вече отъ своитѣ рѫчни издѣлия; така тѣ изработватъ шаеци, чорапи и рѫкавици, отъ продажбата на които при благоприятни обстоятелства сѫ взимали до 1000 лева годишно. Споредъ думитѣ на игуменката, въ манастира можали да се приготвятъ рѫчни произведения и за 2000 л. на годината, но нѣмало кѫдѣ и на кого да ги продаватъ.

Освѣнъ отъ рѫчна работа манастирътъ има извѣстни доходи и отъ своитѣ скромни имоти, които се състоятъ отъ 12 декара лозя, 50 декара нивя и 4 декара гора. Всичкиятъ манастирски доходъ достига най-много до 4000 лева. Отъ тѣхъ игуменката плаща 100 л. данъкъ, а останалата сума харчи цѣла за издържане на манастира.

Манастирътъ „св. Никола“ е основанъ въ 1833 г. отъ игумена на прѣображенския манастиръ Зотика. Това се вижда отъ надписа, поставенъ при входа на манастирската ограда. А споредъ разказитѣ

на баба Евлампия, която е калугерена прѣди 50 години въ сжщия манастиръ, първиятъ свещеникъ на тоя манастиръ е билъ дѣдо Герасимъ отъ с. Ибричево (Търновско), който основалъ манастира заедно съ Зотика, а първата игуменка е била Теодора отъ Търново. За по-нататъшната история на манастиря не знаемъ нищо друго, освѣнъ една забѣлѣжка въ една отъ църковнитѣ книги отъ 1837 г., въ която четемъ, че нея година била направена манастирската щерна и че тогава се появила чумата, отъ която умрѣли 11 калугерици и игуменката.

Що се отнася до манастирската църква, която се казва както и манастирътъ „св. Никола“, тя е била по-рано махленска църква, издигната навѣрно въ 17 вѣкъ, когато сж издигнати и останалитѣ запазени арбанашки църкви. Но по-послѣ, когато околнитѣ ѝ жилища били напуснати, поради кърджалийскитѣ грабежи прѣзъ 1798 г., то и църквата била изоставена. При все това, помни се по прѣдание, че при нея се запазили нѣколко килии, въ които живѣяли 3 църковни баби чакъ до 1833 год., когато дѣдо Зотикъ прѣобърналъ тая изоставена църква въ манастиръ. Че манастирската църква е била по-рано махленска църква, се вижда отъ нѣколкото забѣлѣжки, които срѣщаме въ редъ книги, прѣнесени отъ тая църква въ църквата „Христосъ“.[1]) Тъй въ единъ прѣнесенъ юлски миней четемъ, че тая книга принадлежи на църквата „св. Никола“, при което стои годината 1746 и проклятие противъ тогова, който я отнесе.

Манастирската църква е приличала по-рано по всичко на останалитѣ арбанашки църкви, но прѣди 20 години я прѣправили, като ѝ издигнали въ срѣдата едно доста високо кубе и като разширочили старитѣ прозорци и отворили нови. Поради това днесъ църквата „св. Никола“ е много по-висока, по-красива и по-свѣтла отъ останалитѣ църкви въ Арбанаси. Тя се състои отъ 3 отдѣления, отъ които само женското има стѣненъ живописъ. По-рано цѣлата църква е била покрита съ фрески, но като я прѣправяли (прѣди 20 години), замазали стѣнитѣ на мжжкото отдѣление и на олтара съ варь. Поради това варосване сж заличени два надписа, отъ 1705 и 1787 год., които се отнасяли до зографисването на църквата.

---

[1]) Когато се основалъ манастирътъ „св. Никола“ и почнали да четатъ въ него по славянски, попъ Маринъ събралъ по-важнитѣ църковни гръцки книги и ги отнесълъ въ църквата „Христосъ“, за да се съхранятъ.

Кога е основана цървата и отъ кого е издигната, не се знае точно. Има наистина надъ вратата надъ женското отдѣление надписъ, но той е полузатритъ, датата на записването му не личи; но и отъ тия думи, които се прочитатъ още въ него, се вижда, че тоя надписъ се отнася до подновяването на църквата.

Колкото за врѣмето, когато е построенъ параклисътъ „св. Илия", който е пристроенъ до църквата, можемъ да сѫдимъ отъ забѣлѣжката въ едно старо евангелие, печатано въ 1670 г. и прѣнесено въ църквата „Христосъ". Тая забѣлѣжка гласи така: 1716, априли 15. Освети се параклисътъ св. Илия на църквата св. Николая". На края на тая забѣлѣжка е дедадено, че тогава билъ владика господинъ Иосифъ, а свещеникъ — попъ Георги попъ Николовъ.

За да има дѣ да се криятъ църковнитѣ скѫпоцѣнности въ врѣме на опасность, ктиторитѣ на църквата направили една доста голѣма дупка подъ прѣстола. Въ тая дупка се намѣриха нѣколко стари църковни принадлежности, именно: антиминсъ, чаша, дискосъ, звѣзда и копие. Антиминсътъ е сравнително старъ, на гърба му стои датата 1716 μαΐϊ 15., а чашата е безъ надписъ и дата, при това е смачкана отгорѣ и отдолу.

Най-цѣнната старина въ манастирската църква е единъ дървенъ кръстъ, който се пази въ олтара. Този кръстъ прилича много на най-стариятъ кръстъ въ манастира „св. Троица" до Търново. Той е 22 см. дълъгъ, 12 см. широкъ, при това е и много красивъ, защото е обкованъ съ сребро и украсенъ съ емаилъ и разноцвѣтни камъни. На дръжката на тоя кръстъ се чете ясно годината 1691.

Въ срѣдата на църквата се спуща грамаденъ бронзовъ полюлей, съ разяренъ двуглавъ орелъ отгорѣ и съ слѣдния надписъ въ срѣдата:

„Този полюлей се направи въ Нюрембергъ съ иждивението на тогавашния Григорий Буниу[1]) и съ помощьта на епитропитѣ му Елефтеръ, Ангелъ и Иванъ. И така, подарява се на църквата св. Никола за вѣченъ споменъ въ лѣто отъ Христа 1746. юни."

Въ манастира „св. Никола" има доста голѣмичка библиотека, но почти всички книги сѫ църковни, или пъкъ съ църковно съдържание. Отъ чисто-църковнитѣ книги, които сѫ се запазили въ манастира, има само нѣколко сравнително стари. Между тѣхъ найстаро е едно евангелие отъ 1760 год., сребърнитѣ украшения на което сѫ изработени много късно, въ 1862 г. Въ църквата имало и друго по-старо евангелие, но то е извадено, а на мѣстото му е вложено ново, славянско. Обаче на разкошнитѣ сребърни украшения

[1]) Навѣрно търновски митрополитъ.

на това гръцко евангелие стои датата 28 декември 1753. Освѣнъ това въ срѣдата на украшенията стои надписъ, че е било подарено отъ рабъ божи Иванъ Елефтеровъ.

Въ църковнитѣ книги, а отъ часть и въ книгитѣ на дѣда Димитраки, се срѣщатъ повече отъ хиляда забѣлѣжки, записани въ разни врѣмена, и то на гръцки. Тия забѣлѣжки се отнасятъ до всичко, каквото е правѣло впечатление на хората отъ миналитѣ робски врѣмена; така, отбѣлѣзани сѫ доста грижливо сватбитѣ и погребенията на по-виднитѣ арбанасчени, отбѣлѣзани сѫ и случайнитѣ умирания, както и разнитѣ убийства, извършени отъ неизвѣстни разбойници. Обаче има и такива забѣлѣжки, които се отнасятъ до появяване на разни епидемии, до врѣмето, до цѣнитѣ на най-необходимитѣ нѣща, до сѫдбата на съсѣдния градъ Търново, а най-послѣ, до общи или мѣстни исторически събития и случки. Отъ тия забѣлѣжки по-важни сѫ слѣднитѣ:

1717 г. — Дойде чумата въ Арбанаси.[1])

1729 г. — Дойде пакъ чумата въ Арбанаси.[1])

1770 г. 17 августъ. — Умрѣ Кочо Кара-Ивановъ пръвъ отъ чумата въ Арбанаси.[2])

1774 г. — Бѣше чума и държа 3 години.[3])

1813 г. септември 5. — Настана моръ голѣмъ въ всичката околность. На день умираха по 120 и повече души. Хората се разбѣгаха, кой на кѫдѣто види. Мнозина умираха въ лозята и по друмоветѣ, повечето оставаха незаровени.[4])

1837. — Прѣзъ юний се яви чумата.[1])

1848 г. — Дойде голѣма холера по всичката околия, умрѣха до 40 души въ Арбанаси.[5])

1649 г. — Стана силна зима.[6])

1724. — На 7 януария, на св. Иванъ прѣдтеча, бѣше толкова горещо, че цѣлата махала излѣзе на брѣстоветѣ, дѣто ядоха, пиха и се веселиха.[7])

---

[1]) Въ една църковна книга въ библиотеката на дѣда Димитраки.
[2]) Въ юлския миней на църквата „св. Атанасъ.“
[3]) Въ края на юнския миней на църквата „св. Георги.“
[4]) Въ септемврийския миней на църквата „св. Архангелъ.“
[5]) Въ августовия миней на църквата „св. Архангелъ.“
[6]) Въ септемврийския миней на църквата „св. Георги.“
[7]) Въ единъ старъ триодъ на църквата „св. Георги.“

1724 г. — Зимата бѣше като лѣто, и овошкитѣ цъфнаха на януария 15.[1])

1738 г. 31 май. — Въ 3 часа сутриньта стана силно земле-тресение. Хората се изпоплашиха, тичаха и се свираха единъ до другъ, за да не имъ стане нѣщо. Слѣдъ 3 часа се повтори, но малко по-слабо.[2])

1749 г. — Падна силна фъртуна и много снѣгъ.[3])

1757 г. — Прѣзъ августъ стана градушка и уби много добитъкъ, а лозята опустоши.[4])

1759 г. августъ 18. — Падна голѣмъ градъ съ хала, та щѣше да потъне Арбанасито.[4])

1760 г. 1 юния. — Стана слънчево затъмнение.[4])

1767 г. априлия 23. — Хвана снѣгъ съ студенъ вѣтъръ, опърлиха се лозята и изгорѣха черницитѣ и то до толкова, че черничевиятъ листъ стана отъ 10—15 пари оката.[5])

1772 год. май мѣсецъ. Стана голѣмъ студъ, поврѣдиха се черницитѣ.[6])

1824 г. 8 май. — Падна голѣмъ снѣгъ и държа 8 часа, а въ Балкана стоя 2 дена.[7])

1824 г. 18 май. — Падна голѣмъ снѣгъ, захвана отъ срѣдъ нощь и се продължи до обѣдъ.

1834 г. — Зимата бѣше по-топла отъ лѣтото.[8])

1843 г. януария 25. — Стана топло като лѣто и се продължи до февруария 25.[9])

1846 г. — На 14 септемврия въ сѫбота падна голѣмъ градъ, прѣзъ нощьта имаше и силна буря. Градътъ бѣше голѣмъ като яйца. Жертви нѣмаше. Градътъ продължава 1 часъ, и дъждътъ 1 часъ, а ледътъ се държа и на другия день.[10])

1849 г. 18 януария. — Прѣзъ нощьта стана силно земле-тресение, което по 9 часа се повтори по-силно. Хората се много уплашиха, като мислѣха, че хайдути сѫ ги нападнали; всѣкой викаше

---

[1]) Въ една църковна книга въ библиотеката на дѣда Димитраки.
[2]) Въ майския миней на църквата „св. Архангелъ."
[3]) Въ февруарския миней на църквата „св. Димитъръ."
[4]) Въ юлския миней на църквата „св. Димитъръ."
[5]) Въ априлския миней на църквата „св. Димитъръ."
[6]) Въ майския миней на църквата „св. Димитъръ."
[7]) Въ началото на евангелието въ църквата „св. Георги."
[8]) Въ края на февруарския миней въ църквата „Христосъ."
[9]) Въ началото на ексологията въ църквата „св. Георги."
[10]) Въ септемврийския миней на църквата „св. Архангелъ."

съсѣда си на помощь и гърмѣха съ пушки. Сѫщото се случило и въ Лѣсковецъ.[1])

1849 г. октомврия 5. — Дойде силна буря съ дъждъ, който държа 3 дена. Дойдоха голѣми води, и голѣми загуби станаха въ Търново, Г.-Орѣховица и Арбанаси.[2])

1852 г. 10, 11 и 12 априлъ. — Стана голѣма буря, и хората не можаха да намѣрятъ храна за добитъка си.[3])

1853 г. — априлия 4 день, въ сѫбота падна голѣмъ снѣгъ, хората не можаха да отидатъ на пазара, а въ недѣля падна още по-голѣмъ, и хората не можаха да отидатъ въ църква.[3])

1724 г. януария 15. — Прѣсна риба оката 2 пари, а солената 4 пари.[4])

1737 г. — Виното се продаде 2 пари оката.[5])

1750 г. — На мартъ 25 рибата 5 пари, сиренето 8 пари, овчето месо 5 пари.[5])

1758 г. — Рибата стана 8 пари оката тука и въ Букурещъ.[6]) — Станаха сефери и държаха години 7 и стана скѫпотия голѣма. На годината разхвърляха по 4 пѫти даждие. Брашното стана 5 пари оката; ечемикътъ крината 40 пари, месото 8 пари, виното 4 пари, ракията 30 пари.[6]) Бѣше въ ефимерия попъ Тодоранъ.[7])

1760 г. 2 май. — Осмогласникъ и миней за юния, купенъ за 27 аспри отъ църковнитѣ аспри за църквата „св. Георги.“[8])

1762 г. — Бѣла риба 8 пари, солената 5 пари, щуката 4 пари.[9])

1795 г. — Брашното ечемичено 17 пари. Това трая една година, а хората си продадоха каквото имаха и тъй оживѣха.[10])

1810 г. септемврия. — Стана скѫпотия: брашното 35 гроша стотѣхъ оки, дървеното масло 12 пари, овчето месо 16 пари сольта 34 пари, кола плѣва 60 пари, рибата 32 пари, сапунътъ 18 пари. Тая скѫпотия държа 2 мѣсеца.[11])

---

[1]) Въ януарския миней на църквата „св. Архангелъ.“
[2]) Въ октомврийския миней на църквата „св. Архангелъ.“
[3]) Въ пентикостариона на църквата „св. Архангелъ“.
[4]) Въ една църковна книга въ библиотеката на дѣда Димитраки.
[5]) Въ стария февруарски миней на църквата „св. Димитъръ“.
[6]) Въ края на юнския миней, въ църквата „ст. Георги.“
[7]) Понеже стои въ евангелието на сѫщата църква, че попъ Тодоранъ се е рѫкоположилъ въ 1765 г., то тая забѣлѣжка трѣба да се отнася до войнитѣ на турцитѣ съ Екатерина II, прѣзъ 1768—1774 год.
[8]) Въ самия осмогласникъ.
[9]) Въ една сбирка отъ църковни книги въ библиотеката на дѣда Димитраки.
[10]) Въ стария февруарски миней на църквата „св. Димитъръ.“
[11]) Въ септемврийския миней на църквата „св. Архангелъ.“

1811 г. — Брашното 48 пари оката, маслинитѣ 60 пари, краве масло 1 грошъ и 5 пари, едно яйце 5 пари, лоени свѣщи 15 пари оката.[1])

1811 г. — Стана голѣма скѫпотия. Житото крината 22 гроша и то 16 оки, а оката на брашното 45 пари и не се намираше, че и пари нѣмаше. Свѣтъ мрѣше, и дѣца умрѣха много отъ гладъ, а нѣкои се убиваха, за да се отърватъ отъ живота си. Просото стана 45 пари, и мисирьтъ и той толкова, ечемикътъ 15 пари оката, лукътъ 24 пари оката, сольта 48 пари, виното 20 пари, ракията 100 пари, рибата и пастармата 100 пари, оризътъ 64 пари, ока дървено масло 96 пари, краве масло 5 гроша. Почти всичко скѫпо: кокошката 30 пари, а пуйката 6 гроша.[2])

1812 г. февруария 10. — Ока свинско 44 пари, кокошка 35 пари, дървено масло 100 пари, лакерда оката 100 пари.[1])

1831 г. — Стана голѣмъ гладъ, който трая 4 години. Брашното стана оката 40 пари, мисиреното брашно 20 пари, ечемиченото 18 пари, агнешко и козьо мѣсо 40 пари, ока риба 6 гр. и 20 пари, солена риба 3 гр., косатътъ 100 пари, кокошкитѣ 60 пари едната, яйца 2 пари и 3 пари. Почти на всичко скѫпотия стана: и ядене, и носене, и всичко скѫпо и прѣскѫпо. За сиромаситѣ много зло, но и на богатитѣ не имъ бѣше лесно и добро; защото скѫпотията не бѣше съ мѣрка, а отъ силитѣ на хората повече. Стана стѣснение на всички.[3])

1852 г. — Стана много скѫпо, и нѣмаше храна за добитъцитѣ.[4])

1859 г. 27 януария. — Чудо голѣмо стана. Виното вѣдрото се продаде 30 гроша, при всичко че нѣма нито война, нито масаре; а брашното се продаде 55 и 50 пари.[5])

1680 г. 20 мартъ. — Изгорѣ градътъ.[6])

1680 г. мартъ 25. — Цѣлото Търново изгорѣ. Само една кѫща остана, кѫщата на стария Ибрахимъ-ага.[7])

1818 г. — На Великъ-день, въ четвъртъкъ по 3 часа вечерьта изгорѣ цѣлиятъ баждарлъкъ (главната чаршия).[8])

---

[1]) Въ една сбирка отъ църковни книги въ библиотеката на дѣда Димитраки.
[2]) Въ августовия миней на църквата „св. Георги",
[3]) Въ края на априлския миней на църквата „Св. Димитъръ".
[4]) Въ майския миней на църквата „Св. Архангелъ".
[5]) Въ януарския миней на църквата „Св. Архангелъ".
[6]) Въ майския миней на църквата „Христосъ".
[7]) Въ вѫтрѣшната часть на стария триодъ въ църквата „Св. Атанасъ".
[8]) Въ февруарския миней на църквата „Христосъ".

1825 г. — Изгорѣ Баждарлъкътъ въ Търново.[1])

1845 г. 28 юния. — Изгорѣ градъ Търново нощѣ сахатя по 3.[2])

1845 г. 28 юния. — Запали се Търново. Огъньтъ почна отъ братцованския дюкянъ, отъ джамията на Баждарлъкъ, и стигна до църквата „св. Богородица“.[3])

1846 г. — Прѣзъ юния на 1845 год. изгорѣ горната часть на Търново. На другата година, като дойде Султанътъ, пометоха пепелищата и наредиха отъ двѣтѣ страни дъски, за да нѣма изгорѣлата улица „Баждарлъкъ“ грозенъ видъ. Тогава изгорѣ и гръцкото училище.[4])

1846 г. 15 май. — Като миналъ прѣзъ Търново султанъ Абдулъ Меджитъ, търновскитѣ търговци му подали прошение, съ молба да се уреди търговско сѫдилище въ града имъ. Султанътъ се съгласилъ, и сѫдилището се уредило. Въ сѫщото прошение търновскитѣ търговци съобщавали на султана, че имали голѣма загуба отъ разбойницитѣ.[5])

1847 г. — На 8 день на юлия въ понедѣлникъ сутриньта часа отъ 10—11 се запали Търново, и изгорѣха 5 кѫщи и една фурна, а 5—6 събориха за да угасятъ.[6])

1848 г. — На мѣсецъ юлия дойде холерата въ Търново, и търновченитѣ избѣгаха, а 100 фамилии дойдоха въ Арбанаси.[7])

1849 г. — На 5 юлия въ понедѣлникъ вечерьта въ 3 часа се запали Търновото и горѣ до 10 часа сутриньта. Изгорѣха отъ 500—600 кѫщи, 10 хана и 20 дюкяна.[8])

1849 г. 5 юлия. — На 1 часа въ вторникъ се запали Търновото, и стана такъвъ голѣмъ пожаръ, че изгорѣ надолу до Баждарлъка, а нагорѣ до самарджиитѣ. Изгорѣха 6 хана, около 610 кѫщи и дюкяна и българското училище до църквата „Св. Никола“.[9])

1858 г. 15 юния. — Дойде водата въ Търново и се издигна единъ бой отгорѣ надъ моста. Тогава се издавиха хора, и кѫщи се събориха.[4])

---

[1]) Въ края на едно отъ старитѣ евангелия на църквата „Христосъ“.
[2]) Въ стария осмогласникъ на църквата „Св. Димитъръ“.
[3]) Въ края на юнския миней на църквата „Св. Димитъръ“.
[4]) Въ една црърковна книга отъ библиотеката на дѣда Димитраки.
[5]) Копието отъ това прошение, написано на френски и гръцки, се пази въ книжата на дѣда Димитраки въ Арбанаси.
[6]) Въ юлския миней на църквата „Св. Архангелъ“.
[7]) Въ августовия миней на църквата „Св. Араханрелъ“.
[8]) Въ юлския миней на църквата „Св. Арахангелъ“.
[9]) Въ юлския миней на църквата „Св. Архангелъ“.

1645 г. априлия 8. — Повдигна се сеферъ на Малта, въ врѣмето на султанъ Ибрахима.[1])

1716 г. — Изгориха Стефаница ефенди въ Влашко.[2])

1737 г. 29 юлия. — Яничаритѣ хванаха Янаки Мариинъ и го питаха, какво правятъ нѣмцитѣ, а послѣ му взеха главата.[3])

1741 г. — Султанъ Мехмедъ закла благородника Александракисъ и му взе около 500 кесии бѣли пари. Тогава погубиха и едного отъ ближнитѣ хора на патриарха Паисия.[4])

1774 г. — Станаха сефери и държаха години 7 и стана скѫпотия голѣма.[5])

1791 г. 25 октомврия. — Отсѣкоха главата на Османъ ефенди и още на четирма вѫтрѣ въ конака (въ Търново).[6])

1811 г. — Въ Търново стана голѣма скѫпотия една година, поради войната на турцитѣ съ московцитѣ, която държа 5 години. Дойде и московецътъ до Търново и пакъ не спира сеферътъ и денѣ и нощѣ. Ние се надѣвахме за по-добрѣ, но, както виждаме, отива по-злѣ.[7])

1811 г. — Тази икона е взета отъ московцитѣ. Като се връщахаруситѣ отъ Ловечъ, бѣха обрали църквитѣ и кѫщята на християнитѣ. Тогазъ имаха 20 души хазнани (?) и толкова дързость имаха.[8])

1816 г. септемврия 24. — Дойде владиката (*навѣрно Иларионъ Критски*) въ Търново и развали пазара на Горна-Орѣховица да бѫде въ сѫбота, защото до сега бѣше въ недѣля.[9])

1821 г. априлия 10. — Забѣлѣжка за споменъ. Убиха вселенския патриархъ Григория въ днитѣ на султанъ Махмуда въ Константинополъ.[10])

1834 г. — Платихме по 30 гроша за харачъ, но харачерски книги не ни дадоха, а взеха пари за 2 години.[11])

1837 г. 6 май. — Пристигна султанъ Махмудъ (въ Търново) и стоя отъ четвъртъкъ до сѫбота. Християнитѣ го посрѣщнаха

---

[1]) Въ февруарския миней на църквата „Св. Димитъръ“.
[2]) Въ юнския миней на църквата „Св. Димитъръ“.
[3]) Въ юлския миней на църквата „Св. Атанасъ“.
[4]) Въ стария Триодъ на църквата „Св. Атанасъ“.
[5]) Въ юнския миней на църквата „Св. Георги“.
[6]) Въ октомврийския миней на църквата „Христосъ“.
[7]) Въ августовия миней на църквата „Св. Георги“.
[8]) Писано на гърба на една малка икона, съ изображението на Христа, която се намира въ църквата „Христосъ“.
[9]) Въ януарския миней на църквата „Св. Георги“.
[10]) Въ януарския миней на църквата „Св. Георги“.
[11]) Въ априлския миней на църквата „Св. Димитъръ“.

тържествено. Владиката Илармонъ излѣзе съ 50 попа въ одежди и съ 40 анагноста, всички облѣчени и съ голѣми свѣщи въ ржцѣ. Свѣщитѣ купи владиката отъ своитѣ пари.[1])

1838 г. — Продължаватъ да вэематъ харача, а харачерски книги все не ни даватъ.[2])

1838 г. 6 юния. — Дойде търновскиятъ митрополитъ Панаретъ въ Търново и седна на трона на блажения Илариона. Всички попове отидоха на посрѣщане оттатъкъ село Дебелецъ.[3])

1838 г. 10 юния. — Като дойде владиката Панаретъ, събра въ митрополията подчиненитѣ си епископи и имъ поиска много владищина, затова ловчанскиятъ епископъ Дионисия си подаде оставката.[3])

1846 г. — На 15 май въ срѣда дойде султанъ Абдулъ Меджитъ въ Търново и биде посрѣщнатъ доста добрѣ. Стоя 3 дена.[4])

1849 г. мѣсецъ септемврия 1. 2. 3. 4 и 5. — Научихме се, че имало война.[5])

1849 г. октомврия 15. — Единъ турчинъ ударилъ владиката въ Вратца, както четѣлъ съ свещеницитѣ въ църква, и слѣдъ 5 дена умрѣлъ.[6])

1850 г. — Минаха маджаритѣ на 17 мартъ. Заведоха ги за Шуменъ. Всички бѣха 40 души, съпровождани отъ 3 заптии.[6])

1851 г. августъ 5. — Въ недѣля се обѣсилъ въ Елена на Хаджи Юрдана братъ му (Миланъ Кисьовъ).[7])

1853 г. 30 октомврия. Петъкъ. — Заповѣда се на християнитѣ да правятъ молба въ църквитѣ, за да навиятъ турцитѣ на руситѣ.[6])

1865 г. — Дѣдо Колю Фичито направи моста на Бѣла.[8])

1876 г. — На 18 май стана Мурадъ царь и стоя до 17 августъ.[8])

---

[1]) Въ майския миней на църквата Св. Димитъръ".
[2]) Въ априлския миней на църквата „Св. Димитъръ".
[3]) Въ юнския миней на църквата „Св. Димитъръ".
[4]) Въ майския миней на църквата „Св. Архангелъ".
[5]) Въ септемврийския миней на църквата „Св. Архангелъ".
[6]) Въ октомврийския миней на църквата „Св. Архангелъ".
[7]) Въ августовия миней на църквата „Св. Архангелъ".
[8]) Въ една сбирка отъ църковни книги въ библиотеката на дѣда Димитраки.

892—1903

